

DOWN TO #83 EARTH

Uitgave Vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Netherlands
Jaargang 15 / juni 2024

CO₂-compensatie
is landroof in een
nieuw jasje

Hoe werd China zo
dominant in groene
technologie?

Zonder
schapen
verdwijnt
ook de hei

Mijlpaal: The Ocean Cleanup heeft 10 miljoen kilo plastic uit oceanen en rivieren verwijderd. De organisatie van de Nederlandse Boyan Slat begon in 2019 met schoonmaakacties in acht verschillende landen. Daarvoor gebruikte hij sleepnetconstructies, zoals hier op de foto bij de 'drijvende vuilnisbelt' in de Noordelijke Grote Oceaan. "Na jaren van vallen en opstaan begint het werk zijn vruchten af te werpen", vertelt Slat. Afgelopen mei drong de organisatie op een VN-congres tegen plasticvervuiling aan op ambitieuze afspraken en wereldwijde samenwerking tegen plasticvervuiling. ■

BEELD: THE OCEAN CLEANUP

8

Absurd bouwproject

Een nieuwe snelweg tussen het Franse Toulouse en Castres? "Ondemocratisch, schadelijk en volkomen overbodig", zeggen tegenstanders.

12

Kunstmatig

Met hulp van AI kunnen boeren zich voorbereiden op onverwachte veranderingen in temperatuur of neerslag. Maar er is ook een keerzijde.

16

Groene techreus

Heeft de Green Deal nog toekomst? Eén ding moeten Europese politici zich realiseren, zegt analist Nis Grünberg: "China is veel machtiger dan de EU."

26

Gouden hoefjes

Grazende schapen helpen de door stikstof aangetaste hei in Salland te herstellen. Maar hoe gaat het met de herders? Susanne Lejuez vertelt.

32

Pluriversiteit

Sinds de tijd van zijn grootouders is veel inheemse kennis verloren gegaan, zegt Inga-leider Hernando Chindoy. Nu komt hij met een alternatief voor westerse wetenschap.

38

Carbon cowboys

Als bedrijf je CO₂-uitstoot compenseren door elders koolstofkredieten te kopen: klinkt raar, maar het kan. In Colombia leidt het tot een nieuw 'wild westen'.

Commentaar/Ceton

Een beetje konijn

Ik ben een mens van woorden. Iets in mij blijft zich dan ook verzetten tegen wat blijkbaar een voldongen feit is: beeld werkt beter. Een boodschap die je in beeld vertelt, wordt beter begrepen en langer onthouden. Eén beeld zegt meer dan 1000 woorden, aldus een gevleugelde uitspraak. Maar ik vraag me vertwijfeld af: wat begrijpen al die mensen precies? Alle nuances die je kwijt kunt in 1000 woorden, ironie, overdrijving, humor: halen ze dat allemaal uit dat ene plaatje? Je kunt een boodschap ook in cijfers

gieten. Bijvoorbeeld: mensen onthouden 80 procent van wat ze zien en 20 procent van wat ze lezen. Of nog mooier: visuele 'content' wordt 600 duizend keer sneller opgenomen dan tekst. 600 duizend keer! Wat betekent dat in godsnaam? Als kind las ik *Waterschapsheuvel*, over een konijnenkolonie die bijna geheel wordt uitgemoord – er komen graafmachines langs – en dan elders opnieuw wil beginnen. Ik las dat boek niet, ik verslond het. De konijnenpersonages kunnen ook tellen: 1, 2, 3, 4, veel!!! Ik geloof dat ik me

15/25/46

In actie/voor vogels

Land zonder grutto's of kieviten is maar een lege polder, zegt melkveehouder Arjan Mulder. Daarom beschermt hij de weidevogels. Gerard Hund zeilt al meer dan 50 jaar op het Markermeer en past daar nu als wetlandwacht op de vogels. En Evelien Germeraad doet bij Wageningen University & Research onderzoek naar vogelgriep.

En verder

- 02 **In beeld:** The Ocean Cleanup
- 07 **Kort nieuws & Schot**
- 20 **Doe het lekker zelf:** Een leven zonder plastic
- 22 **Bondgenoten:** Klimaatwake
- 31 **Column Mounir Samuel:** Babybultruggen redden
- 35 **Wisselcolumn:** Jenny Rozema
- 36 **Hanoeman leest:** Verhuis naar je hart
- 37 **Cultuurtips**
- 44 **Samen eten:** Mensa Mensa
- 47 **Brieven & Bijlo's lijstje**

Colofon

Down to Earth
Nummer 83, juni 2024
Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact
Postbus 19199
1000GD Amsterdam
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie
Carolien Ceton (hoofdredacteur)
Esmee de Gooyer (redacteur)

Medewerkers
Vincent Bijlo, Ynske de Boer, Michiel Bussink, Robert Elsing, Dewi Gigengack, Radjan Hanoeman, Anne Havelaar, Rosa Hofgärtner, Toon Lambrechts, Michael Rhebergen, Jenny Rozema, Mounir Samuel, Bas van der Schot, Pèpè Smit, Hans Valkhoff, Hans Wetzels, Hilde Wijnen, Negin Zendegani.

Redactieraad
Marlijn Dingshof, Karen van den Einde, Erica Meijers

Art-direction en vormgeving
Curve Mags and More
www.curve.nl

Druk
Moderna Printing
Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement
Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie.

Wijzigen kan bij de Servicelijn:
service@milieudefensie.nl of
020 626 26 20, ma t/m do tijdens kantooruren.
Opzeggen kan via 020 205 14 21, ma t/m vr tijdens kantooruren.

FAIR FUTURE GENERATORS

MDT

KLIMAAT TRINEESHIP

VAN MILIEUDEFENSIE

FAIR FUTURE GENERATORS...

- Maken vier maanden lang impact bij een inspirerende organisatie
- Kunnen kiezen uit projecten door heel NL
- Volgen trainingen & workshops
- Maken nieuwe connecties
- Kunnen OV kosten declareren
- Krijgen een MDT certificaat

CHARLIE

"IK HAD NOOIT VERWACHT DAT IK ZOVEEL ANDERE AMBITIEUZE, STRIJDBARE JONG VOLWASSENEN ZOU LEREN KENNEN, WAARMEE IK EEN HECHTE BAND HEB OPGEBOUWD. WE ZULLEN GEZAMENLIJK IN ACTIE BLIJVEN KOMEN VOOR KLIMAATRECHTVAARDIGHEID."

WIE BEN JIJ? JIJ...

- Bent tussen de 18 - 30 jaar oud
- Bent 8 á 16 uur p/w beschikbaar
- Wilt je graag inzetten voor het klimaat, maar weet nog niet goed hoe
- Wilt je cv & zelfontwikkeling boosten
- Wilt gelijkgestemden ontmoeten
- Wilt je oriënteren op een baan of vrijwilligerswerk in de toekomst

STEFANO

"IN MIJN IDEALE WERELD WORDT ER VEEL MEER WAARDE GEHECHT AN DINGEN ZOALS HET KLIMAAT EN MENTALE GEZONDHEID."

WWW.MILIEUDEFENSIE.NL/FFG

JONGEREN MAKEN ZELF IMPACT

ONS PROGRAMMA

Van buurttuinen aanleggen, klimaat-podcasts maken, campagnes voeren tegen vervuulende bedrijven, klimaat-events organiseren of content maken. Met Fair Future Generators zetten jongeren zich in voor een betere wereld, op een manier die bij hen past. Wij zijn onderdeel van Milieudefensie, maar werken samen met onafhankelijke internationale organisaties zoals Greenpeace en lokale non-profit organisaties zoals Mijn Stadstuin.

Buiten de projecten om hebben de deelnemers leuke online meet-ups en opdrachten. Zij krijgen trainingen tijdens een Trainingsweekend en Trainingsdag en alles is geheel kosteloos.

ONZE DEELNEMERS

Fair Future Generators geeft jongeren tussen de 18 en 30 jaar de kans zich te ontwikkelen. Vier maanden lang gaan de jongeren 1 dag per week aan de slag met een klimaatproject in hun eigen regio. Tegelijkertijd leren ze nieuwe skills door workshops, trainingen, begeleiding en coaching van Milieudefensie. Vaak bouwen zij diepe connecties op en leren zij veel over zichzelf.

DIVERSITEIT & INCLUSIE

Diversiteit en inclusie zijn belangrijk voor ons. Al onze teamleden krijgen hier trainingen over. Hiermee willen we zorgen dat een deelnemer zich welkom, betrokken en gezien voelt. Wij streven er naar om binnen de groepen een goede mix aan deelnemers te werven, die een afspiegeling zijn van onze samenleving. Als er speciale behoeftes zijn, proberen wij dit te realiseren. Kortom: wees welkom en werk mee aan een inclusieve klimaatbeweging!

Schot

"EEN NIEUWE WIND ZAL WAAIEN, DE ZON ZAL WEER SCHÏNEN" (WILDERS)

PFAS in Friesland

In de Friese sloot Jelsu-mervaart is schrikbarend veel PFAS gevonden: 900 keer zoveel als de gangbare norm, bleek uit routine-onderzoek van dijkgraaf Luzette Kroon. Extra zorgelijk is dat het water ver van bekende PFAS-vervuilers ligt.

rivierdammen verwijderd: een record, meldt Dam Removal Europe. Rivieren vrij laten stromen helpt bij het herstel van ecosystemen. Bovendien is het risico op damdoorbraken groter door klimaatverandering.

Mozambique

De Franse justitie start een onderzoek naar TotalEnergies. Het Franse olie- en gasbedrijf heeft zich mogelijk schuldig gemaakt aan

Dammen

In vijftien Europese landen zijn vorig jaar bijna 500

dood door schuld tijdens een terreuraanval in Mozambique in 2021. Personeel van een gasproject in Cabo Delgado zou onvoldoende zijn beschermd, op een cruciaal moment was voor evacuatie benodigde brandstof niet beschikbaar. Voor datzelfde project trad de Nederlandse overheid op als exportkredietverzekeraar voor baggeraar Van Oord.

Vlees en zuivel

De Europese Unie verstrek- te vorig jaar 46 miljoen euro subsidie voor vlees- en zuivelreclames, meldt Dier&Recht. Een stijging ten opzichte van 2023, voor vleesreclames zelfs een verdubbeling vergeleken met 2022.

Verenigd Koninkrijk

Het hooggerechtshof van het Verenigd Koninkrijk heeft het klimaatactieplan van dat land onrechtmatig verklaard. Het hof ziet onvoldoende bewijs dat de uitstoot van broeikasgas- sen zal verminderen.

Cacao

Chocoladebedrijven hadden de prijsstijging van cacao kunnen voorkomen door boeren een eerlijke prijs te betalen, zegt Oxfam Novib. De

prijsexplosie komt onder meer door slechte oogsten in West-Afrika. Als boeren voorgaande jaren een hogere vergoeding hadden gekregen, hadden zij hun gewassen beter kunnen beschermen tegen extreem weer.

Filippijnen

Het inheemse Filippijnse dorp Dalicno weigert de komst van een goudmijn. Mijnbedrijven dienen de bevolking vooraf te betrekken via een consultatieproces, maar dat is niet gebeurd, zeggen de leiders van Dalicno. In 2012 werd het dorp al getroffen door een milieuramp veroorzaakt door een goudmijnbedrijf. "We hebben de bedrijven zo veel fouten zien maken, we vertrouwen ze niet meer", vertelt Allan Sabaiano, hoofd van de actievoerende bewoners aan Mongabay.

Arbitragezaak

Exxon en Shell hebben een arbitragezaak aangespannen tegen de Nederlandse Staat. Ze willen compensatie voor gedeelde inkomsten door het eerder sluiten van de Groningse gasvelden. Ook verdeling van de opbrengsten en de kosten van schadeherstel staan ter discussie.

Ontmasker de asfaltmafia

In het Zuid-Franse departement Tarn verzet een collectief van bewoners en activisten zich hardnekkig tegen de plannen voor een snelweg tussen Toulouse en Castres. “De werkzaamheden zijn illegaal, daarom werken ze nu uit alle macht door.”

TEKST: HANS VALKHOFF BEELD: LVEL

De werkzaamheden aan de nieuwe péage, de Franse tolweg, zijn al in volle gang. “Maar het verzet houdt stand”, zegt Bernard Boussard van het collectief La Voie est Libre (LVEL) dat de protesten tegen de snelweg coördineert. Ondanks de grote politiemacht die geregeld wordt ingezet, houden activisten nog steeds drie terreinen bezet op het traject van de toekomstige A-69. Dit zijn de zogenoemde *Zones à Défendre* (ZAD) die worden verdedigd door bomenklimmers en *zadistes*. Deze vorm van actievoeren is in Frankrijk intussen een begrip geworden. Actievoerders slaan hun kampement op strategische plekken op en houden stukken land bezet om de werkzaamheden op vreedzame wijze te saboteren.

Intussen is op de website van Atosca, de exploitant van de toekomstige tolweg, van dag tot dag te zien hoe de werkzaamheden vorderen. Een meerderheid van de lokale autoriteiten is groot voorstander van de nieuwe péage, als je de departementale Vereniging van Burgemeesters mag geloven. Zo ook senator voor het departement Tarn, Philippe Folliot. Hij is een belangrijk pleitbezorger van de A-69 in Parijs en noemt het “de snelweg waar de hele streek al jaren op wacht”. Ontsluiting is hierbij het veelgehoorde sleutelwoord. *Désenclavement* in het Frans, wat voor velen gelijkstaat aan economische ontwikkeling.

Een nieuwe generatie snelweg

De 54 kilometer lange snelweg moet het zuiden van Tarn verbinden met de floreerende hoofdstad Toulouse. Het gebied rond Castres en Mazamet zou een van de laatste stedelijke regio's zijn die nog niet door een péage wordt bediend. “Een nieuwe generatie snelweg beantwoordt

aan al deze verwachtingen”, lees je op de website van Atosca. “Een snelweg met een kleine ecologische voetafdruk”, aldus Atosca-directeur Martial Gerlinger. Maar daar is volgens Bernard Boussard, een van de woordvoerders van LVEL, wel het nodige op af te dingen. Dat bleek ook uit de milieueffectrapportage.

Na jarenlange onzekerheid en felle discussies tussen voor- en tegenstanders, werd in 2018 de inspraakprocedure afgerond. Daarmee werd het project van staatswege goedgekeurd en het definitieve tracé van de A-69 in kaart gebracht. Lokale overheden konden beginnen met de onteigeningen van boerenbedrijven en grondaankopen op het traject. Pas jaren later, in 2022, werd de concessie voor de exploitatie van de péage verleend aan Atosca. De geschatte investering: 450 miljoen euro. In maart 2023 werd uiteindelijk ook de milieueffectrapportage goedgekeurd, waarbij de Franse staat gebruikmaakte van een uitzonderingsclausule op grond van “noodzakelijk en zwaarwegend algemeen belang”. Dit ondanks negatieve adviezen van instanties als de Franse Nationale raad voor natuurbescherming, de Autoriteit leefomgeving en het Nationale comité voor biodiversiteit.

Alternatief plan

De verwachte tijdswinst tussen Toulouse en Castres is amper 15 minuten, schreef Amis de la Terre (Friends of the Earth France, een zusterorganisatie van Milieudefensie) in een open brief. Maar het meest gehoorde bezwaar van de lokale bevolking is dat de péage 17 euro gaat kosten, voor een retourtje op een traject van 54 kilometer. Tegenover die geringe tijdswinst staat dat dezelfde afstand over de gratis route nationale RN-126

een half uur langer gaat duren, zo legt een bewoner uit, omdat de bestaande rondwegen om de dorpen bij de nieuwe tolweg worden getrokken. LVEL verwacht dat veel lokaal verkeer de dure tolweg zal vermijden en van de RN-126 gebruik zal blijven maken. Veel vrachtverkeer zal dan, net als vroeger, weer door de dorpen gaan rijden. En dat terwijl de omleidingen – veelal vierbaans en met overheidsgeld betaald – juist bedoeld waren om de verkeersoverlast te verminderen.

LVEL heeft samen met planologen en landschapsarchitecten een alternatief plan uitgewerkt voor de verbetering van de route nationale. In dit plan – minder ingrijpend en goedkoper – wordt bijvoorbeeld intensiever gebruik gemaakt van het ov, zoals de spoorlijn tussen Toulouse en Castres. Het is onderdeel van een landschapsplan, met veel aandacht voor duurzame ontwikkeling: ecologische landbouw, werkgelegenheid en natuurherstel. In de zomer behoort de streek rond Toulouse tot de heetste en droogste gebieden van Frankrijk.

Harde confrontatie

“Het meest recente actiekamp op het traject van de A-69 is de *Zone à Défendre* van Le Verger”, zegt Bernard Boussard. “De andere bezette terreinen zijn al verschillende keren ontruimd, maar steeds opnieuw weer ingenomen door de actievoerders.” De ontruiming gaat gepaard met een enorme politieovermacht en vaak met

“We zetten de strijd op alle fronten door”

veel geweld. Zoals afgelopen oktober gedurende de grote demonstratie bij La Crémade in het dorp Saix. En opnieuw dit voorjaar bij het nabijgelegen Crem'arbre, een ontruiming die in de Franse media veel aandacht kreeg. Ook omdat buitenlandse actievoerders van Extinction Rebellion, waaronder Greta Thunberg, naar Zuid-Frankrijk waren gekomen om deel te nemen aan de demonstratie.

Boussard vertelt wat er op die regenachtige dag in februari gebeurde. “We hadden verschillende acties gepland. Waaronder een onder de titel: Ontmasker de

asfaltmafia. Hiervoor hadden we levensgrote poppen gemaakt met de beeltenissen van politici en voorstanders van de snelweg. Maar na de ludiek bedoelde persconferentie liep het die middag volledig uit de hand. De oproerpolitie kwam met grote overmacht het privéterrein op, dat een boer voor ons beschikbaar had gesteld. Het ging er meteen hard aan toe. Ze wilden voorkomen dat wij de bomenklimmers in het bos verderop van water en voedsel zouden voorzien. Die waren daar al dagenlang omsingeld door een politiecordoon en volledig van de buitenwereld afgesloten. Net als in oktober kwam het tot een harde confrontatie. Het leek wel oorlog met alle traangas en modder om ons heen. Pas 's avonds keerde rust op het terrein weer terug.”

Breed gedragen verzet

Maar de strijd is niet voorbehouden aan de activisten van het collectief. Bewoners voeren al jaren op vele verschillende manieren actie tegen de A-69. Dit voorjaar organiseerden ouderen en leerkrachten op een schoolje in Vendine een stakingsdag tegen de komst van de asfaltfabriek van Atosca. Volgens het collectief Sans Bitume (Zonder Asfalt) zullen deze tijdelijke fabrieken veel luchtvervuiling veroorzaken, maar een woordvoerder

van Atosca zegt dat het bedrijf er alles aan doet om de milieuschade te beperken. “De impact zou veel groter zijn als we het asfalt van verder weg moeten halen.”

En er zijn nog veel meer acties. De hongerstaking in de zomer van 2023 bijvoorbeeld, waar Bernard Boussard ook aan medeed. Of de fietstocht langs het tracé dit voorjaar, afgesloten met een drukbezochte manifestatie in Toulouse. De brief aan president Macron, ondertekend door zo'n tweeduizend wetenschappers. Gevolgd door de steunbetuiging aan de actievoerders in het dagblad *Libération*, als reactie op de gewelddadige ontruiming in oktober vorig jaar. “Dat is het mooie van de strijd,” zegt Boussard, “dat zo veel verschillende mensen zich verenigen. Er vormt zich een landelijk front tegen dit soort absurde bouwprojecten, die niet alleen ondemocratisch en schadelijk zijn, maar ook volkomen overbodig. Met dit soort investeringen bedient Macron vooral de grote bouwbedrijven, betonboeren en oliemaatschappijen. Wij zijn blij dat landelijke organisaties en actiegroepen zoals Amis de la Terre, Extinction Rebellion en Les Soulèvements de la Terre zich hebben aangesloten.”

Onderzoek naar belangenverstrengeling

“We zetten de strijd op alle fronten door,” vervolgt Boussard, “hier in het veld en tegelijkertijd in Parijs.” Daar moet een parlementaire enquête deze zomer uitwijzen of de concessie aan Atosca wel verantwoord en transparant is geweest. Of deze niet indruist tegen de Franse klimaatdoelstellingen en of er geen sprake is geweest van belangenverstrengeling. Betrokken ambtenaren en politici moeten in openbare hoorzittingen voor de commissie verschijnen. “Beetje bij beetje komen de feiten boven tafel”, aldus een hoopvol gestemde Boussard.

De belangrijkste promotor van de snelweg was vanaf het eerste uur de inmiddels overleden Pierre Fabre, oud-directeur van het gelijknamige farmaceutische bedrijf. Dat weet bijna iedereen in de streek. Maar niet eerder is de betrokkenheid van de multinational zo duidelijk uitgesproken als toen directeur Éric Ducournau dit voorjaar aan de pers verklaarde dat Pierre Fabre, samen met enkele andere grote bedrijven en de lokale Kamer van Koophandel van Castres/Mazamet, aandelen heeft gekocht in Atosca. Ducournau: “Wij willen graag onze steun betuigen aan dit project, zodat de regio zich in de komende decennia verder kan ontwikkelen.” De farmagroep Pierre Fabre is een economische grootmacht in de Tarn en de grootste werkgever. Samen met andere bedrijven is het verenigd in het platform Via-81, dat speciaal is opgericht om het project te promoten.

Verschillende kantoren van Pierre Fabre zijn afgelopen jaren bezet door actievoerders. Samen met Amis de la Terre heeft LVEL opgeroepen tot een boycot van de producten van het bedrijf. Boussard moet binnenkort met vier actievoerders van Extinction Rebellion in Toulouse voor de rechter verschijnen voor de acties. “De verwachting is dat het project alsnog wordt stopgezet”, zegt Claire Dujardin, advocaat van de actievoerders. “De werkzaamheden zijn illegaal. Reden waarom ze nu uit alle macht doorwerken.” Dujardin is naar de rechter gestapt

Zones à Défendre

om de illegale bomenkap en de ontruiming van de bezette terreinen aan te vechten. Dit druist in tegen de afspraken over behoud van biodiversiteit en het respecteren van het broedseizoen van vogels. Zij voert aan dat de bomenklimmers en terreinbezitters om die redenen in hun recht staan. Er lopen ook rechtszaken bij de Raad van State en het Europese Hof voor de Rechten van de Mens.

Terwijl de streek op de schop gaat en de juridische strijd volop gaande is, staan gedurende de hele zomer acties gepland. Begin juni organiseerde Soulèvement de la Terre een grote landelijke betoging. En in augustus komt de parlementaire enquêtecommissie met het rapport, dat moet uitwijzen of de staat rechtmatig heeft gehandeld bij de gunning van de A-69 aan Atosca. “Deze zomer wordt ook wel het derde jaar van de opstand genoemd”, zegt Christophe Pouyanne, burgemeester van het dorpje Appelle dat langs de toekomstige snelweg ligt. Hij is met enkele lokale bestuurders uitgesproken tegenstander van het project. Pouyanne: “Dit vredige stukje Frans Luilekkerland heeft in een paar jaar tijd het kookpunt bereikt.” ■

“Met AI kan Afrika de graanschuur van de wereld worden”

Hoe moet de landbouw zich verweren tegen klimaatverandering? Artificiële intelligentie kan boeren en overheden daarbij helpen, zegt datawetenschapper Racine Ly. “Zo vergroot je de weerbaarheid van het voedselsysteem in zijn geheel.”

TEKST: TOON LAMBRECHTS BEELD: RACINE LY

Artificiële intelligentie is plots overal, ook in de landbouw. De essentie van AI – patronen herkennen en op basis daarvan voorspellingen maken – kan landbouwers helpen die geconfronteerd worden met een ontregeld klimaat. Racine Ly leidt, als directeur technologie van onderzoeksorganisatie AKADEMIYA2063, het African Agriculture Watch (AAGWa) programma. Met AagWa kunnen Afrikaanse boeren en beleidsmakers gevolgen van klimaatverandering met behulp van AI en andere datagedreven technologieën beter het hoofd bieden, zegt Ly.

“De data en satellietbeelden over landbouw in Afrika missen fijnmazigheid. Er zijn wel modellen die een beeld van de nabije toekomst geven, maar ruimtelijke verfijning ontbreekt. Op die manier komen ze niet tegemoet aan wat de gemeenschappen ter plekke nodig hebben. Met behulp van AI, *machine-* en *deep learning* werken we aan toepassingen die informatie verschaffen tot op het niveau van individuele boerderijen. Informatie over zaken als weerpatronen, groeistadia en oogstopbrengsten bijvoorbeeld.” AAGWa richt zich met name op gewassen die door gemeenschappen op het platteland worden geconsumeerd en daarmee essentieel zijn voor de voedselzekerheid, zoals gierst en sorghum.

Wat kan AI precies betekenen voor de landbouw?

“De unieke kracht van AI ligt in het vermogen om patronen te herkennen en op basis daarvan voorspellingen te doen. Dat geldt voor alle sectoren van de economie en zeker voor de landbouw, waar voorspelbaarheid van variabelen als neerslag of oogstopbrengst heel belangrijk zijn. Maar het gaat ook om het identificeren van patronen. Om een voorbeeld te geven: op satellietbeelden hebben velden dezelfde groene tint. Ons team binnen AKADEMIYA2063 heeft een model ontwikkeld dat heel precies vertellen of er op een veld mais, sorghum of een ander gewas geteeld wordt. Dat geeft beleidsmakers een gedetailleerd beeld over het landbouwlandschap.”

Hoe zijn boeren geholpen met dergelijke AI-toepassingen in de landbouw?

“Het stelt hen in staat te anticiperen en geïnformeerde keuzes te maken. Welk gebied is bijvoorbeeld het meest geschikt om een bepaald gewas te verbouwen? Ons model kan de benodigde informatie voor zo’n keuze leveren: data over de groeistadia en -omstandigheden van gewassen, zoals temperatuur, regenval en verdamping. AI kan ook worden gebruikt om voorspellingen te doen over de prijs van landbouwproducten, en wat dus het beste moment is om goederen op de markt te brengen.”

De landbouw staat voor een enorme uitdaging: een groeiende wereldbevolking duurzaam voeden in een steeds onvoorspelbaarder klimaat. Kunnen AI-toepassingen boeren weerbaarder maken?

“Hier toont AI zich van zijn scherpste kant. Klimaatmodellen steunen nu nog op het observeren van klimaatfenomenen, om

die vervolgens in wiskundige modellen te gieten die ons dan weer iets vertellen over morgen. AI maakt een andere aanpak mogelijk. Hierbij geven we data aan een AI, die vervolgens zelf patronen analyseert en modellen opstelt, ook op lokaal niveau. Interessant voor boeren, want zo kunnen ze zich voorbereiden op onverwachte verstoringen van temperatuur of neerslag.

Weerbaarheid is essentieel in het werk van AAGWa: het vermogen om met crises en schokken om te gaan. Zeker in de context van een veranderend klimaat. AI en datagedreven toepassingen kunnen met een zekere precisie voorspellen wat er te gebeuren staat. Dat helpt landbouwers – kleine boeren en grote bedrijven – maar ook overheden om te anticiperen op wat er komen gaat. En daarmee vergroot je de weerbaarheid van het voedselsysteem in zijn geheel.”

De landbouwsector in Afrika wordt gedragen door een groot aantal kleine, vaak gemarginaliseerde boeren. Hebben zij baat bij AI en datagedreven landbouwtechnologie?

“De eerste toepassingen worden al gebruikt, maar er kan nog veel worden verbeterd. Het wringt soms nog in de laatste stap, de vertaling van AI en datatechnologie naar toepassingen waarmee boeren aan de slag kunnen – de stap van informatie naar actie dus. Een landbouwer heeft niets aan grafieken, kaarten of een neurale netwerk, maar wel aan eenvoudige toepassingen die hen praktische informatie verstrekken over neerslag, bodem en groeiomstandigheden. Op AI gebaseerde agrotechnologie moet effectief werken voor boeren, anders gaan ze zich er niet aan wagen.”

Fijnmazige modellen vragen enorme hoeveelheden nauwkeurige data. Ligt hier een rol voor boeren als leveranciers van de data die nodig zijn om agro-AI te trainen?

“Hun rol in datacollectie wordt cruciaal, net als effectieve samenwerking tussen de verschillende spelers. Hoe de verhouding tussen boeren, overheden en ontwikkelaars van AI-toepassingen zich zullen uitkristalliseren, is echter nog afwachten. AKADEMIYA2063 is een non-profit instelling en we

doen er alles aan om onze producten en innovaties voor iedereen toegankelijk te maken. Een belangrijk onderwerp dat moet worden aangepakt, is bijvoorbeeld data-eigendom en privacy.”

Helpt AI ook bij het uitstippelen van een duurzamer landbouwbeleid waarbij voedselzekerheid centraal staat?

“Het helpt boeren en overheden om beter geïnformeerde beslissingen te nemen, de opbrengst te vergroten en de landbouw weerbaarder te maken. Maar behalve productie zitten er veel meer aspecten aan voedselzekerheid: zoals koopkracht en distributie. Ook daar kan AI een rol spelen, bijvoorbeeld met voorspellingen van landbouwprijzen. Maar uiteindelijk gaat het om algoritmes en wiskundige modellen. Keuzes maken – zij het door individuele boeren of door beleidsmakers – blijft een subjectieve kwestie. Mensenwerk dus.”

Hoe ziet de landbouw in Afrika er over 10 jaar uit?

“Interessante vraag. Ik kan me voorstellen hoe boeren binnen 10 tot 15 jaar allerlei sensoren gebruiken om bijvoorbeeld voedingsstoffen of bacterieel leven in de bodem te monitoren, of om de groei van hun gewassen op de voet te volgen. Als ik om me heen kijk hier in Senegal valt het op dat veel jonge mensen hun weg

vinden naar de landbouw. Deze jonge generatie boeren houdt de technologische ontwikkelingen bij en staat veel meer open voor toepassingen op het veld.

De elementen om van landbouw in Afrika een succesverhaal te maken, zijn aanwezig. Land, een geschikt klimaat, voldoende arbeidskrachten, een jonge bevolking die vooruit wil. Afrika heeft alles om de graanschuur van de wereld te worden. AI en datagedreven landbouwtechnologieën hebben daarin een belangrijke rol te spelen.”

Commentaar

Julia Wasala, Sennay Ghebream en Niels Debonne reageren op de uitspraken van Racine Ly. Zie volgende pagina.

Julia Wasala

PhD-kandidaat aan het LIACS, het informatica-instituut van de Universiteit Leiden, doet onderzoek naar het gebruik van geautomatiseerde machine learning in aardobservatie.

“Dit is een prachtig voorbeeld hoe je het verschil kunt maken met AI, door het te gebruiken in een gespecialiseerd systeem dat menselijke ervaringen ondersteunt. De technische details van dit specifieke AI-systeem ken ik niet, dus ik kan moeilijk iets zeggen over het energiegebruik ervan. Maar ik denk niet dat een dergelijk systeem met een beperkte, afgelijnde opzet een grote energieverbruiker is. Het valt niet te vergelijken met modellen zoals GPT-4 die tienduizenden energie-vretende GPU's (*graphics processing unit*) vereisen. Veel kleine AI-modellen hebben niet meer nodig dan een enkele GPU of CPU (*central processing unit*).

Het toepassen van AI zal alleen nog maar groeien, de energievraag van AI-systemen dus ook. Het zit ondertussen in veel meer zaken dan dat we ons realiseren, zoals in de zoekfunctie van foto-app's bijvoorbeeld. Bedrijven delen echter weinig details over hun systemen, want concurrenten kijken mee. Dit gebrek aan transparantie maakt het lastig in te schatten hoeveel energie een bepaald systeem precies vraagt. Vaak vervangen AI-toepassingen oudere systemen, en dus ook hun energiegebruik.

Tenslotte moet de energievraag van AI-systemen gezien worden in het licht van hun doel. Als AI-modellen kunnen helpen om klimaatschokken te voorspellen, heeft dat tal van voordelen. Ze kunnen bijvoorbeeld mensen waarschuwen voor noodweer of oogsten veilig stellen. Dat weegt op tegen hun energieconsumptie.”

Sennay Ghebream

Professor en neuro-informaticus aan de Universiteit van Amsterdam, initiatiefnemer van het Civic AI Lab, gericht op AI-ontwikkelingbedoeld om gelijke kansen te stimuleren in onderwijs, gezondheidszorg, mobiliteit en milieu.

“Het werk van Racine Ly past in een trend die ik alsmaar zie groeien. Jonge datawetenschappers, vertrekkend vanuit een sociaal of ecologisch engagement, raken steeds meer doordrongen van het potentieel van AI om individuen en gemeenschappen te ondersteunen en sterker te maken, in Afrika en elders ter wereld. Maar AI-toepassingen kunnen bestaande ongelijkheden of vooroordelen ook bestendigen of zelfs verergeren, als gevolg van hun ontwerp of de data waarop ze steunen. Het blijft nodig om jonge wetenschappers en deskundigen daarvoor te waarschuwen, zeker als hun drijfveer eerder in persoonlijke ambitie ligt dan in een sociaal engagement.

Evengoed is het noodzakelijk om de lokale context mee te nemen. Hetzelfde geldt voor de wederkerigheid en samenwerking tussen de verschillende partijen die betrokken zijn bij de ontwikkeling, het gebruik en de datacollectie van AI-systemen. Gelukkig heeft het er alles van dat Racine Ly in zijn werk voor deze vraagstukken aandacht heeft en er bewust mee omgaat. Dat scheidt hoop voor de toekomst van AI, onze samenlevingen en onze gedeelde wereld.”

Niels Debonne

Milieugeograaf, voedsel en landbouw analist bij Milieudéfense en deed onderzoek naar en doceerde over duurzaam landgebruik en machtsverhoudingen binnen de landbouw.

“Ik heb veel onderzoek gedaan naar kleinere boeren in Kenia en Ethiopië. Als je hen vraagt: wat is de technische innovatie die jou het meest geholpen heeft afgelopen jaren? Dan zeggen ze radio, of telefoon. Informatievoorziening is cruciaal. Het is mooi als dat met AI veel nauwkeuriger kan, want elke boerderij is enorm verschillend.

De vraag is: wie gaat hier het meest profijt van hebben? Wereldwijd worden kleine boeren steeds minder autonoom. Systeemspelers zoals supermarkten bepalen juist steeds meer, samen met overheden. Je moet ook oppassen voor een zogenaamde *datagrab*. AI verzint niks, maar verzamelt alleen data over wat boeren nu aan het doen zijn. De oplossingen die AI biedt, zijn dus eigenlijk gebaseerd op kennis die boeren generaties lang ontwikkeld hebben.

Er zijn wereldwijd steeds minder boerenbedrijven, maar niet minder landbouwgrond. Die trend zet door: één boer moet dus steeds meer land bewerken. Hoe groter je land is, hoe moeilijker het wordt om van iedere hectare voldoende kennis te vergaren. AI gecombineerd met drones kan dan goed helpen. Maar het maakt ons ook afhankelijk. Bij technologieën als zaadveredeling zijn we al afhankelijk van grote bedrijven die patent aanvragen op hun 'uitvindingen'. Als we ons voedselsysteem afhankelijk maken van AI, dan geef je veel macht aan een kleine groep softwareontwikkelaars. Het is heel belangrijk dat dit soort technologieën open source zijn, zoals het project van Racine Ly, én blijven.”

GERARD HUND

Gerard Hund is vrijwilliger bij de Vogelbescherming. Als wetlandwacht houdt hij de kust van het Markermeer van Hoorn tot Durgerdam in de gaten.

TEKST: DEWI GIGENGACK BEELD: ROBERT ELSING

“Met de zeilboot vaar ik al meer dan 50 jaar op het Markermeer. Zo kom je de mooiste plekken tegen. Nu mag ik namens de vogels op dit gebied passen. Een paar keer per week loop of fiets ik vanaf mijn woonplaats Monnickendam de dijk op. Zo zie ik alles wat er speelt op en langs het water. De Gouwe is Europa's belangrijkste kransewiel (lagere, ondergedoken waterplanten met een rechtopgaande stengel en kransewielvormige vertakkingen – red.). Het is van onschatbare waarde voor trekvogels. Duikende vogels als de meerkoet en de krooneend foerageren en rusten daar. Soms zijn er wel 20 duizend vogels tegelijk op het water. Ze wisselen daar ook hun veren. Tijdens dat ruien kunnen ze niet vliegen. Soms wordt de rust verstoord, bijvoorbeeld door kitesur-

fers. Kitesurfen mag alleen op plaatsen die door Rijkswaterstaat zijn aangewezen daarvoor, maar mensen doen het overal. Ze jagen de vogels weg. Als die aan het ruien zijn, raken ze verzwakt als ze toch proberen te vliegen. Alles wat potentieel bedreigend is voor vogels, bijvoorbeeld ook op het gebied van dijkversterking en visserij, meld ik bij de Omgevingsdienst Noord-Holland.”

Vergunningen

“Uiteindelijk zit het meeste werk in stukken lezen en vergaderen. Ik houd bij welke vergunningen worden afgegeven. Bijvoorbeeld voor muziekfestivals in natuur- of recreatiegebieden. Vaak is een evenement al wel aangekondigd, maar komt de vergunning pas op het laatste moment rond. En zolang er geen ver-

gunning is, kunnen wij niet controleren of aan alle wettelijke eisen is voldaan en eventueel bezwaar maken. Soms wordt de vergunning zelfs pas achteraf afgegeven. Af en toe word je daar wel moedeloos van.”

Naar de rechter

“Betrokken zijn bij instanties die beleid en beheerplannen maken, is een kwestie van de lange adem. 10 jaar vergaderen, maar ik kan er niet voor gestudeerd, maar ik kan er goed mee omgaan. Als het niet anders kan, stappen we naar de rechter. Zo had de provincie een jachtvergunning afgegeven voor de smient. Wij zijn daar met vogelwerkgroepen in Noord-Holland tegen gaan procederen, met succes. De jacht is nu verboden.”

“We zijn afhankelijk van China, daar moeten we mee leren leven”

Hoe is China zo dominant geworden in groene technologie? En hoe opereert het Chinese regime? Met deze vragen houdt de Duitse analist Nis Grünberg zich al twee decennia bezig. “De realiteit dat China veel machtiger is dan de EU, is bij veel Europese politici nog steeds niet doorgedrongen.”

TEKST: HANS WETZELS BEELD: BETTINA AUSSERHOFER

De Europese verkiezingen van deze maand werden beheerst door nationale thema's, migratie en landbouw. Toch stond er wel degelijk meer op het spel, de toekomst van de Green Deal bijvoorbeeld. “Het is een ongemakkelijke waarheid waar de EU nu eindelijk achter is gekomen”, zegt Nis Grünberg, hoofdanalist bij het Duitse onderzoeksinstituut en China-denktank Mercator Institute for China Studies (MERICS) in Berlijn. “China is oppermachtig binnen de grondstoffenketens voor groene technologie.”

MERICS is net verhuisd naar een nieuw kantoor en heeft daar-

om een borrel georganiseerd. In de centrale conferentieruimte is het een kakofonie van verschillende talen en worden overall visitekaartjes uitgewisseld. Aan het einde van de straat staat de Berlijnse Fernsehturm die boven de hele stad uittorent. Grünberg maakt deel uit van de Deense minderheid die sinds de jaren 20 van de vorige eeuw in het noorden van Duitsland woont. In het verleden deed hij onderzoek aan de Copenhagen Business School, studeerde aan de universiteit van Shanghai en was jarenlang werkzaam voor een Chinees-Deens samenwerkingscentrum in Beijing. Hij verdiende er zelfs een tijd zijn geld als toeristengids en leerde zo het hele land kennen.

Mis je China?

“Ik mis het land, de mensen en het eten. Maar in Beijing zelf is de sfeer veel politieker dan vroeger. De meeste plekken waar ik vroeger graag kwam, zoals sommige concertzalen, zijn inmiddels verdwenen. Ik bestudeer het land nu zo'n 20 jaar en focus me met name op hoe de Chinese Communistische Partij (CCP) functioneert, wat hun missie is, hoe de interne organisatie in elkaar steekt en wat ze op dit moment aan het doen zijn. Ik vind het fascinerend hoe een maatschappij die georganiseerd is rond heel andere culturele en politieke normen dan de onze, toch oplossingen voor dezelfde problemen kan vinden.”

Dat klinkt onschuldig, maar de Europese Unie heeft China in 2019 omgedoopt tot 'systeemrivaal' en de spanning tussen China en de Verenigde Staten loopt op.

“Europa reageert te langzaam en verdeeld op China. De realiteit dat China veel machtiger is dan de EU, is bij veel Europese politici nog steeds niet helemaal doorgedrongen. Overigens verschillen de Verenigde Staten en China veel minder van elkaar dan ze zelf zouden willen. Het idee dat het individu verantwoordelijk is voor zijn eigen succes en de hoge tolerantie voor ongelijkheid zie je in beide landen sterk terug. De Chinezen beweren dan wel dat ze geen imperialisten zijn, maar ook zij zijn niet gevrijwaard van de neiging om te willen overheersen. Het verschil is dat Amerikanen doorgaans als een soort missionarissen te werk gaan en de Chinezen simpelweg aan de wereld proberen te laten zien dat hun model beter werkt.”

Dat model is gebaseerd op een vreemde kruisbestuiving van zorgvuldige staatsplanning en experimenteerdrijf. In 1979 opende toenmalig CCP-leider Deng Xiaoping de allereerste Speciale Economische Zone (SEZ) – een gebied bij de grens van Hongkong waarbinnen bijzondere wetten gelden die buitenlandse investeringen aantrekkelijker maken. Sindsdien is communistisch China uitgegroeid tot de werkplaats waarop het mondiale kapitalisme drijft. Miljoenen Chinezen zijn uit de armoede getrokken en het land is inmiddels de tweede economie ter wereld. Maar het regime wil meer dan de fabriek van de wereld zijn. Via een ingewikkeld web van staatsbanken, staatsbedrijven, financieringsconstructies, buitenlandse overnames en politieke strategieën moet China voor 2049 een mondiale hightech supermacht worden. Zo moet de massaproductie van kleding, meubels en elektronica definitief vervangen worden door dominantie in zonnepanelen, elektrische auto's en lithiumbatterijen.

Hoe afhankelijk is Europa nu van China?

“80 procent van alle zonnecellen wordt in China geproduceerd en 90 procent van alle industriële magneten die gebruikt worden in windmolens komt er vandaan. De raffinage van bijna alle zeldzame aardmetalen wordt gedaan door Chinese bedrijven. Dat zijn extreem energie-intensieve processen die in Europa vanwege de hoge energieprijzen een fortuin zouden kosten. Dat Europa afhankelijk is geworden van China is allang een feit. Daar moeten we mee leren leven.”

Eind 2019 presenteerde de Europese Commissie haar Green Deal: een masterplan voor de verduurzaming van de economie en het energiesysteem in de EU. Om kolenmijnen en gascentrales te kunnen sluiten, moeten er echter wel voldoende

“China begon de massaproductie van zonnepanelen toen ze in Europa nog helemaal niet populair waren”

zonneparken of windturbines beschikbaar zijn. Daarvoor is veel staal nodig en China is de grootste staalexporteur ter wereld. Verder domineren de Chinezen zowel de grondstoffenmarkten voor indium en silicium, als de productie van de zonnepanelen die daarmee gemaakt worden. Ook neodymium, een zeldzaam aardmetaal dat nodig is om industriële magneten te maken, wordt voor 89 procent in China geraffineerd. En op de kopermarkt is China tevens een wereldspeler. Volgens cijfers van de Europese Commissie komt 80 procent van de Europese lithiumbehoefte uit Chili en wordt 63 procent van alle wereldwijd beschikbare kobalt gewonnen in Congo. Maar het overgrote deel van die kobalt gaat linea recta naar raffinaderijen in China en ook in de lithiumketen doen Chinese bedrijven doorgaans de verwerking.

Hoe is dat zo gekomen?

“Binnen de meeste gevestigde industriesectoren waren westerse bedrijven historisch het grootst. Maar de ontwikkeling van *green tech* is relatief nieuw, en dus kon China direct bij de beginfase inspringen. Sterker nog, ze zijn begonnen met de massaproductie van zonnepanelen toen die dingen in Europa nog helemaal niet populair waren. Hetzelfde geldt voor de batterijen die wij nu massaal nodig hebben om windenergie te kunnen opslaan.”

Zien we een toekomst tegemoet waarin de EU afhankelijk is en blijft van China?

“De vraag die we onszelf moeten stellen, is wanneer we té afhankelijk worden. Toen China nog gewoon televisies of goedkope auto-onderdelen produceerde die onze bedrijven hier in elkaar konden zetten, vonden we het prima. Massaproductie en goedkope arbeid zijn altijd belangrijke pilaren geweest onder het Chinese ontwikkelingsmodel en daar gaan ze niet nu mee

stoppen. Er is nu eenmaal geen land ter wereld dat zo snel een nieuwe industrie uit de grond kan stampen als China. De dominantie in groene technologie is mede te danken aan de enorme staatsinvesteringen die de CCP doet. Voor het leiderschap in Beijing bestaat er geen onderscheid tussen klimaatbeleid, handel en financiële politiek.”

Dat de Chinese staat en markt met elkaar verweven zijn, wordt in Washington en Brussel met argusogen bekeken.

“Het Westen vindt dat China valsspeelt door de economie centraal aan te sturen. De Chinezen zien dat uiteraard anders. Zij vinden dat ze een unieke institutionele set-up hebben weten te creëren die heel succesvol is. China zal altijd actieve industriepolitiek blijven bedrijven en een mercantilistisch beleid (economisch beleid waarbij export gemaximaliseerd en import geminimaliseerd wordt, en sprake is van grote overheidsbemoeienis – *red.*) voeren. Daarmee worden door de staat geselecteerde industrieën tot leiders op de wereldmarkt gemaakt. De vraag is hoe wij daarmee omgaan, want het punt dat het Westen aan China kan vertellen wat het moet doen, zijn we allang voorbij.”

Heeft de Russische invasie in Oekraïne ons niet laten zien hoe risicovol het is om zo afhankelijk te zijn van een buitenlandse mogendheid?

“China is geen Rusland, al bestaat het gevaar dat ook China uitgroeit tot een geopolitieke tegenstander van formaat. Belangrijker is dat de EU op dit moment niet de financiële middelen heeft om volledig onafhankelijk te worden van het land. We hebben de meest vervuilende productie al jaren geleden uitbesteed aan China. Dat stelt ons nu voor de vraag hoe haalbaar het is om zulke zware industrie terug te verplaatsen. We realiseren ons niet hoe vervuilend en duur het is om zeldzame aardmetalen te raffineren. En dan heb ik het er nog niet eens over dat geen enkele Europeaan een mijn in zijn achtertuin wil.”

Dat klinkt een beetje alsof wij de Chinezen opzadelen met vervuiling om hier te kunnen verduurzamen.

“Jaren geleden stond geen enkel Chinees bedrijf stil bij de vervuiling van een rivier bij het verwerken van mineralen of ertsen. De regels om watervervuiling, luchtverontreiniging en vervuilde bodems tegen te gaan zijn inmiddels ook in China

strakker geworden. Er zijn lagere toegestane niveaus voor vervuilende stoffen in afvalwater, er worden vaker filters gebruikt, meer materiaal wordt hergebruikt en de overheid controleert steeds actiever of bedrijven zich daaraan houden. Tegelijkertijd is er nog een lange weg te gaan voordat de milieuschade die is aangericht, ook weer is opgeruimd.” Om de afhankelijkheid van China te verkleinen, is de Europese Commissie onlangs met twee wetsvoorstellen gekomen. De Critical Raw Materials Act (CRMA) moet ervoor zorgen dat Europa weer ‘autonoom’ wordt wat betreft de ‘kritieke materialen’ die nodig zijn voor vijftien groene sleuteltechnologieën. Ook moet de verwerking van ruwe grondstoffen weer deels op Europees grondgebied gaan plaatsvinden. De Net Zero Industry Act (NZIA) stimuleert daarnaast grotere investeringen in raffinagefaciliteiten, zonnecelfabrieken, batterijproductie en waterstoftechnologie.

Waar moet het Westen snel grote stappen in zetten, denk je?

“We moeten in de EU met name opschieten met onze opslagcapaciteit voor hernieuwbare energie. Batterijen kunnen echt verschil maken. Californië had in 2020 nagenoeg geen batterijcapaciteit. In april van dit jaar kwam daar voor het eerst de meeste elektriciteit uit batterijen. Als je duurzaam opgewekte energie kunt opslaan, hoeft u ook geen gascentrales meer te laten draaien op het moment dat het niet waait en er geen zon is. Maar om op dat punt te komen, moet er heel snel veel geld op tafel komen. En dat is precies waar het Chinese model efficiënter werkt dan het onze.

Het Chinese ontwikkelingsmodel is veel sneller dan de markt-

“De VS en China verschillen veel minder van elkaar dan ze zelf zouden willen”

Mercator Institute for China Studies

Het MERICS is een onafhankelijke denktank gespecialiseerd in alles wat met China te maken heeft. Het instituut is in 2013 opgericht en brengt advies uit aan diverse Europese regeringen, organiseert briefings en seminars, analyseert Chinese beleidsdocumenten

en pluis uit wat er precies besproken wordt tijdens de partijcongressen van de Chinese Communistische Partij (CCP). De belangrijkste financier en enige aandeelhouder is een privéstichting van de uit industriestad Duisburg afkomstige handelsfamilie Schmidt.

werking waarvan wij onszelf afhankelijk hebben gemaakt. Zij hebben binnen 30 jaar auto's weten te ontwikkelen die kunnen concurreren met een instituut als Mercedes. Dat kan alleen omdat de staat het Chinese bedrijfsleven stuurt en subsidieert. De Europese politieke top klaagt daar vooral over, maar zou natuurlijk ook eens kunnen bestuderen waarom dat zo goed werkt. Zelfs de Amerikanen hebben de Chinese industriepolitiek al deels overgenomen en investeren miljoenen in de ontwikkeling van schone energie. Dat gaat stukken verder dan wat de Europese Commissie probeert. In de EU willen we eigenlijk nog steeds geen geld uitgeven omdat het begrotingstekort dan te veel zou oplopen.”

En tot die tijd moeten we onze afhankelijkheid van China accepteren?

“We hebben de neiging om onze verhouding tot China vooral vanuit het veiligheidsperspectief te benaderen. Daarmee verliezen we het klimaatargument uit het oog. In 1994 hadden we nog de tijd gehad om zelf te bouwen aan groene industriesectoren. Nu kan dat niet meer, de urgentie is te hoog. De klimaatcrisis is de grootste uitdaging waar we als mensheid voor staan en dankzij de Chinezen hebben we de beschikking over goedkope hernieuwbare technologie. Voor de EU is het niet onverstandig om te zorgen dat er alternatieven komen voor Chinese productie. Afhankelijk zijn van een land dat steeds autoritairder wordt, is nu eenmaal risicovol. Maar we moeten ook inzien dat we niet in een ideale wereld leven – en we hebben nu geen alternatief. Dat betekent dat de EU ook actieve en sturende industriepolitiek moet gaan bedrijven. De onzichtbare hand van de markt werkt al jaren niet om bedrijven ertoe te verleiden voldoende te investeren in groene technologie.” ■

Doe het lekker zelf/leven zonder plastic

Een beter milieu: waar begin je? Bij de grote vervuilers, natuurlijk. Maar je kunt ook zelf aan de bak! Bijvoorbeeld door een plasticvrij bestaan te leiden. Hoewel, is dat eigenlijk wel mogelijk? Doe-het-groener Hilde Wijnen testte het een week uit en leerde het een en ander bij.

TEKST: HILDE WIJNEN ILLUSTRATIES: PÉPÉ SMIT

Een hele week plasticvrij(er)

Zacht uitgedrukt ben ik er niet bepaald fan van: plastic. En terecht. Steeds meer wordt duidelijk hoeveel en welke problemen het fossiele goedje veroorzaakt. Onze hele wereld is ervan vergeven, inclusief wijzelf. Plastic is in no time van prachttuitvinding tot plaag verworden. Dus! Op naar een leven zonder het noodlottige spul. Volkomen onvoorbereid, zoals het de gemiddelde westerse mens betaamt, ga ik de eerste dag in.

Maandag

Op de eerste dag van de week eet mijn gezin (vanwege één verstokte rookworstfanaat) traditioneel boerenkoolstampot. Het hele jaar door, ook tijdens een hittegolf. Met rookworst dus. Rookwor-

sten zijn vergeven van plastic, sommige mensen warmen die dingen er zelfs in op! Kan dat ook anders? Ja en nee, blijkt als ik de lokale slagerij binnenstap. Rookworst is een seizoensproduct, vertelt de slager. In deze winkel hangen de rookworsten vers en onverpakt aan een mooi rekje op de toonbank. Tot het buiten te warm wordt, dan worden ze gevacumeerd verkocht. Probleempje: deze worst is niet bio. De biologische slager een stukje verderop heeft geen rookworstrekje in de winter, maar op afspraak is er rookworst zonder kunststof laagje verkrijgbaar. Hoera, onze traditie kan blijven bestaan! Maar dan wel pas weer vanaf september. Gelukkig heb ik thuis nog een klein stukje in de vriezer liggen. Kan ik de komende week rustig op zoek naar een zomers maandagavondrecept zonder plastic, stampot met gerookte paprika of zo.

Dinsdag

Ik ga een dagje naar Den Bosch. Dat kan niet moeilijk zijn. In de trein drink ik water uit mijn roestvrijstalen drinkfles en op terrasjes wordt eten en drinken toch niet geserveerd op of in plastic. Maar ik heb buiten mezelf gerekend. Zonder nadenken koop ik iets lekkers op de markt en een cadeautje.

Ook gaat mijn bril kapot en ren ik naar de winkel voor een noodexemplaar. Oogst: een plastic etensbakje, een haarspeld met nepbloemen en een kunststof bril. Ai!

Woensdag

Op bezoek bij een vriendin vertel ik tijdens de lunch over mijn experiment. Haar zoon begint onmiddellijk op te sommen wat ik allemaal niet mag eten: de tafel is vergeven van in plastic verpakte etenswaren. Toch eet ik een boterhammetje mee en het hele gezelschap begint te filosoferen over voor- en nadelen van de moderne wereld. Geen bonuspunten voor creatieve vermijdingskunsten, wel interessante gesprekken aan tafel.

Donderdag

Er is van alles op, waaronder toilet papier. Ik krijg vreselijke visioenen over wasbaar wc-papier of het gebruik van oneindige hoeveelheden tissues, maar in de biowinkel vind ik tot mijn geluk in papier verpakte rollen in hippe motief-

jes. Tegen een flinke prijs, dat wel, maar het geeft wel een goed gevoel. Ook best belangrijk.

Vrijdag

Ik moet naar de andere kant van het land, gelukkig kan ik met iemand meerijden. Voordat we over de snelweg zoeven, ma-

ken we een snelle tussenstop voor een broodje en een koffie bij een tankstation. Daar verzekert de medewerker achter de toonbank ons dat de beker waar onze koffie in wordt geserveerd absoluut van karton is en het papier waarin het broodje verpakt is ook. Wat een geluk, want de rest van het assortiment is zo goed als allemaal gekleed in hetzelfde doorzichtige danwel glimmende verpakkingsmateriaal of heeft op zijn minst een kunststof accessoire.

Zaterdag

Wasdag. Ik vind fijnwasmiddel in een glazen fles en plasticvrije wasstrips. Ook scoor ik heerlijk ruikend afwasmiddel in blokvorm, een katoenen broodzak en roestvrijstalen bakjes. Op de terugweg stap ik de kaaswinkel binnen, want die kwestie dient zich binnenkort ook aan: kaas zonder plastic, waar vind ik die? Niet, zegt de eigenaar van de winkel. Ja, er zijn kazen met natuurgerijpte korsten, maar die zijn behoorlijk kostbaar. Hmm, het is niet veel, maar er is hoop.

De laatste dag

Gewapend met zakjes en bakjes ga ik naar de supermarkt om de hoek en probeer een plasticvrije biologische maaltijd samen te stellen. Op de groenteafdeling is niet veel keus. Alles wat bio is, is in plastic verpakt, behalve de pompoen. Het is niet bepaald het seizoen, maar ik leg er toch maar eentje in mijn mand.

Ook vind ik gember. Verder koop ik linzen in pot, tomatensaus in een glazen fles, een ongesneden brood voor in mijn eigen broodzak, boter, appels in kartonnen verpakking en guacamole in een potje. Een karige oogst, dus bij de Turkse supermarkt schep ik nog wat olijven, feta en amandelen in mijn glimmende nieuwe bakjes, ook om uit te proberen hoe dat voelt. Ik moet een kleine drempel over, maar wanneer ik dat doe, word ik er blij van! 's Avonds maak ik een linzen-tomatensoupe met appel. Erg lekker, maar dit kan ik niet elke dag eten. Serieus plasticvrij leven vraagt een serieuze aanpak. Volgende week ga ik naar de markt. Misschien moet ik niet langer elke dag naar de winkel maar is de tijd eindelijk rijp voor weekboodschappen. ■

Doe het lekker zelf en nu jij!

1

Gooi tradities overboord als het zo uitkomt.

2

Rust je boodschappentas uit met bakjes en zakjes.

3

Breng (een nieuwe) structuur aan in je leven! Doe bijvoorbeeld weekboodschappen. Op de markt, in een winkel met verpakkingsvrije zone, of de Turkse buurtsuper.

4

Perfectie is overschat. In één klap plasticvrij leven is niet haalbaar. Ga stap voor stap, geef jezelf tijd.

5

Wees creatief, zie het als avontuur. Je komt gegarandeerd in nieuwe situaties terecht en bewandelt wegen die je eerder niet zou gaan (guacamole in een potje: het zou verboden moeten worden! Vers is echt de enige optie).

6

Ga door. Je kunt het (vast niet helemaal.. maar toch)!

Bondgenoten/Klimaatwake

Strijden tegen de klimaatcrisis doe je niet alleen. Milieudefensie werkt daarom samen met allerlei bondgenoten. In deze rubriek gaat *Down to Earth* bij een aantal van hen op bezoek.

“Laat de politiek van haat plaatsmaken voor een politiek van liefde”

Bij de Klimaatwakes vinden activisten een plek om op te laden en verdriet te delen. En om nieuwe inzichten op te doen. Deze keer staan ‘ongemakkelijke vragen’ centraal. “Waarom zijn we hier met z’n allen zo wit?”

TEKST: ANNE HAVELAAR BEELD: NEGIN ZENDEGANI

De eerste bezoekers druppelen de Dominicuskerk binnen. Ook een enkele verdwaalde toerist die wil schuilen voor de regen, komt even kijken. Het Klimaatkoor oefent alvast het eerste lied.

De Klimaatwake is een maandelijkse viering, opgezet door een groepje klimaatactivisten, waarvan de meeste elkaar kennen via Milieudefensie. Ze maakten zich zorgen over mede-activisten die uitvielen. Elske Scholte, coördinator van de wake: “We hoorden steeds hetzelfde: die doet niet meer mee, die zit met een burn-out thuis. Ik vond dat verdrietig maar ook herkenbaar. We hadden behoefte aan een soort community, een

plek waar je je kunt opladen en je verbonden kunt voelen. Maar ook een plek waar je je verdriet kunt delen.”

Zingen en rituelen

De wake is ‘multi-levensbeschouwelijk’. Elske: “We zijn begonnen met sprekers vanuit verschillende religies, maar nu vullen we dat ruimer in. De spreker kan ook een filosoof zijn, of een kunstenaar. In elk geval hopen we dat het iemand is die je voedt, je op andere gedachten brengt. Vanavond spreekt bijvoorbeeld Marian Markelo, een wintipriesteres. Ik ben groot fan van haar. Zij is vanavond onze ‘voeder van het hart’ en ze zal ook een ritueel met ons uitvoeren. Rituelen zijn een vast onderdeel van ons programma.”

Ook muziek is belangrijk, en daar komt het Klimaatkoor bij kijken. Klimaatwake-organisator en koorlid Misha Koole: “Toen we een keer bij een Klimaatwake zongen, werd ik geraakt door het feit dat er zoveel ruimte was voor verdriet en bezorgdheid, en niet alleen voor boosheid. Boosheid is een krachtige motor voor actie, maar het past niet echt bij mijn aard. Hier voelde ik ineens een soort ruimte die ik op veel andere plekken niet ervaar.” Elske vergelijkt de ‘goede woorden’ waarmee de wakes

eindigen met de ouderwetse zegen in de kerk. “We spreken elkaar moed en hoop in zodat we weer de wereld in kunnen gaan.”

Antiracisme

Eerdere klimaatwakes hadden thema’s als ‘veerkracht’ en ‘hoe verzet je je tegen onrecht’. Vanavond is het thema ‘ongemakkelijke vragen’. “Waarom zijn we hier bij elkaar zo wit?” Pastor Eva Martens neemt het woord met de eerste ongemakkelijke vraag. Ze vraagt alle aanwezigen even stil te staan bij wat ons allen verbindt – de aarde – en vervolgt: “Hoe zit het met racisme binnen de klimaatbeweging?” De opdracht van vanavond is om daar zonder oordeel naar te kijken.

“Wat hebben racisme en klimaatverandering met elkaar te maken? Alles. Het zijn twee fenomenen die geworteld zijn in dezelfde onrechtvaardige wereld.” Aan het woord is de eerste spreker: trainer en onderzoeker Shila Ishwardat. Haar werk focust zich op ecologie, antiracisme en intersectionaliteit: het idee dat verschillende vormen van maatschappelijk onrecht en ongelijkheid met elkaar samenhangen. “Racisme beïnvloedt de sociale omstandigheden van mensen, zoals huisvesting, gezondheidszorg en inkomen”, zegt Ishwardat. “En klimaatverandering treft degenen die laag op de maatschappelijke ladder staan het hardst.” Daarom moet de klimaatbeweging luid en duidelijk stelling nemen tegen racisme. Anders, betoogt Ishwardat, zal onze beweging onvolledig blijven en onze solidariteit gebroken. “Als wij hier strijden tegen vervuiling en ontbossing, moeten we ook de structuren aanpassen die racisme in stand houden. Anders wordt de vervuiling verplaatst en gedumpt in het mondiale zuiden. Of worden inheemse mensen verjaagd van het land waar zij wonen onder het mom van natuurbescherming.”

Wat brengt witheid mij?

Ishwardat besluit haar verhaal met een vurige oproep: “Laten we niet alleen spreken over verandering, maar laten we ook actie ondernemen. Samen, solidair en vastberaden. Want alleen door racisme te bestrijden kunnen we ware vooruitgang boeken. Niet alleen voor het klimaat. Maar voor alle mensen. Laat de politiek van haat plaatsmaken voor een politiek van liefde.”

“Wat kan ik zelf doen om verandering in de klimaatbeweging op gang te brengen?”, vraagt een jonge witte man. Shila: “Witheid gaat niet over een kleur, maar over een houding. Niet ieder wit mens heeft witte superioriteit. Vraag jezelf af: wat brengt witheid mij? Als je je daar bewust van bent, kun je je ook beter inleven in anderen. Lees boeken over dit onderwerp, kijk YouTube-video’s. En neem wat minder plaats in. Vraag gewoon aan mensen: wat heb jij nodig?”

Plengoffer

Geleid door het Klimaatkoor zingen we *Unto This Land*, over hoe je de aarde kunt koesteren. Het lied sluit prachtig aan bij Marian Markelo, de volgende spreker. Marian is Okomfo: wintipriesteres.

Shila Ishwardat, Eva Martens, Elske Scholte.

Bezoekers doen een waterritueel.

res. Haar gekozen Afrikaanse naam is Nana Efuwa, wat ‘geboren op vrijdag’ betekent. Al ruim 20 jaar verricht ze het plengoffer bij de jaarlijkse herdenking van de afschaffing van de slavernij in Amsterdam.

Met een kleine kalebas giet ze wat water in een kom. “Ik breng een plengoffer voor Moeder Aarde om haar dank te zeggen dat wij vanavond hier met elkaar in gesprek gaan over haar. Omdat zij ons dagelijks voedt, hoewel wij haar vervuilen. Omdat wij op haar geboren worden, op haar leven en wanneer wij komen te overlijden, wij ook weer in haar schoot terecht komen.” Ze legt uit dat bij winti de vrouwelijke, goddelijke essentie centraal staat: Mama Aisa. “In de winti is de vrouw haar plaats nooit kwijtgeraakt aan de man.” Er klinkt instemmend gehum in de zaal. “Wij houden continu rekening met moeder aarde: je vervuult de aarde niet, je verspilt niet, je maakt de aarde niet onrein, je urineert niet op de aarde. Je spuugt zelf niet eens op de aarde.”

Deze visie van diepgaande verbinding met de aarde sluit naadloos aan bij zorgen over duurzaamheid en milieu, zegt Nana Efuwa. “Wij zorgen er vanuit de winti voor dat Moeder Aarde het respect en de zorg krijgt die zij verdient. Want wij zijn ons ervan bewust dat wij afhankelijk zijn van haar voortbestaan.”

Nana Efua

Het Klimaatkoor

Ritueel

Na het plengoffer is er een waterritueel. Iedereen krijgt een kartonnen bekertje water. We kijken degene die naast ons zit aan en herhalen: "Ik zie mijzelf in jou en bewijs jou eer". Daarna laten we de ander drinken uit ons eigen bekertje. Het is een mooi en roerend ritueel, alsof je een dorstige laaft of een kind te drinken geeft. Het is ook nog behoorlijk lastig om er niet al te erg bij te knoeien. We moeten er maar op vertrouwen dat we voorzichtig te drinken krijgen, zonder dat er een hele guts water over onze kin stroomt.

"In water is alle leven verbonden, het is altijd in beweging", zegt Nana Efua. Water heeft voor tot slaaf gemaakten overigens ook een minder positieve associatie, vervolgt ze, omdat zij over de oceaan naar Suriname zijn gebracht. Tot slot krijgen we een opdracht mee: "Ik wil u vragen om er voortaan alles aan te doen om goed voor het water te zorgen op de plek waar u woont."

De wakes zijn bedoeld als voeding voor de ziel, zodat je daarna weer actie kunt voeren. We eindigen met *You've got a friend*. Eerder had Misha gezegd: "Ik hoop dat iedereen meezingt, maar het mag wel wat uitbundiger. Nederlanders zijn nogal terughoudend wat dat betreft." Maar deze bekende song van Carole King wordt door de meeste bezoekers meegezongen. Een van hen lijkt Misha's gedachten te hebben gelezen en roept enthousiast: "Laten we erbij gaan dansen!" ■

De Klimaatwakes worden georganiseerd door coördinator Elske Scholte, pastor Eva Martens, Misha Koole van het Klimaatkoor en activisten Joke Bergshoeff en Ingeborg de Lange. De volgende Klimaatwake is op dinsdag 18 juni.

EVELIEN GERMERAAD

Evelien Germeraad is veterinaire microbioloog. Bij Wageningen Bioveterinary Research doet ze onderzoek naar vogelgriep.

TEKST: DEWI GIGENGACK BEELD: ROBERT ELSING

"Ik ben dierenarts en ben via een stage in dit werk terechtgekomen. Onderzoek doen trekt me, en ik wilde met een ziekte werken die van dier op mens kan overgaan. We hebben met het coronavirus gezien hoeveel impact dat kan hebben. Wilde vogels droegen altijd al vogelgriepvirussen bij zich, maar die waren niet zo ziekmakend. Begin deze eeuw is zo'n virus in pluimvee in Azië gemuteerd tot een dodelijke variant. Die is vervolgens weer in trekvogels terechtgekomen. Zo heeft die dodelijke vogelgriep zich over de wereld verspreid."

Advies

"Als er op een Nederlands pluimveebedrijf een verdenking van vogelgriep is, worden wij ingeschakeld. We diagnosticeren binnen 6 uur of het virus aanwe-

zig is. Vervolgens analyseren we de hele genetische samenstelling van het virus. Ook adviseren we de overheid over het risico op besmettingen. Stel: er zijn veel besmettingen in Denemarken en Duitsland, we weten hoe de vliegrou- te van wilde vogels loopt, én het wordt koud weer – daar gedijt het virus goed bij – dan neemt het risico op die vliegrou- te toe. Op basis van ons advies kan de overheid bijvoorbeeld een ophokplicht instellen.

Als vogelgriep op een pluimveebedrijf is vastgesteld, is de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit wettelijk verplicht om de kippen te ruimen. Het is een erge ziekte, kippen kunnen er binnen 48 uur al aan doodgaan. Vogelgriep helemaal elimineren kan voorlopig niet. Wel

zijn we nu vaccins aan het testen voor pluimvee. Voor wilde vogels kunnen we helaas niet veel doen, behalve dode trekvogels onderzoeken en zoveel mogelijk antwoorden vinden."

Gastheer

"De angst bestaat dat het vogelgriep- virus zo muteert dat het van mens op mens kan overgaan. Die kans is er, zeker nu we meerdere zoogdieren als gastheren zien. Zo bleken zeeleeuwen op Antarctica en koeien in Amerika het vogelgriepvirus bij zich te hebben. We willen zoveel mogelijk kennis over het virus opdoen, zodat we zo goed mogelijk voorbereid zijn. Zolang het virus circuleert, muteert het. Maar de techniek waarmee wij werken evolueert ook. Dat maakt dit werk spannend." ■

De kudde gehalveerd

Met hun 'gouden hoefjes' verzorgen schapen het heidelandschap, maar de afschaffing van een subsidie maakt het bestaan van schapsherders onzeker. Michael Rhebergen gaat op pad met herder Susanne Lejuez, die met haar kudde de hei van de Sallandse Heuvelrug beheert.

TEKST EN BEELD: MICHAEL RHEBERGEN

“Ik vraag mij weleens af wat mijn bestaansrecht is”, zegt schaapsherder Susanne Lejuez. We staan aan de voet van de Sallandse Heuvelrug in een weiland van een bevriende boer naar haar schapen te kijken, een kudde van oaien met elk één lam.

Hoe komt Susanne bij die vraag? En hoe ziet het leven van een schaapsherder eruit, anno 2024? Om het antwoord op die vragen te vinden, gingen we drie dagen samen met de schapen mee de hei op.

Lammetjes in de oven

Susanne werkt al sinds haar 16e als herder, eerst in Schotland en de laatste 7 jaar in Nederland. Haar werkdag begint in een gehuurde stal. Daar staan de schapen met tweelingen, en die moeten worden gevoerd. Vervolgens inspecteert Susanne de dieren: zijn ze in orde? Is er geen kreupel, ligt er geen op zijn rug? Steekt het gevreesde blauwtongvirus niet zijn kop op?

Twee lammetjes lopen los tussen de hokken, ze snuffelen aan mijn camera. “Dat is een kleine rebel: Shrek”, vertelt Susanne. “Zij is deel van een drieling en werd zó klein geboren dat ze dagenlang in de oven heeft gelegen”, grapt ze. De ‘oven’ is een soort couveuse voor schapen die twee lammetjes tegelijkertijd warm kan houden in de winter. “Een duur apparaat, maar ik

wil niet beknibbelen op het welzijn van mijn schapen. Iemand anders had dit lammetje misschien dood laten gaan, maar ik houd Shrek er het liefst bij.”

Spookbedrijven

Toch heeft Susanne afgelopen winter besloten de helft van haar schapen te verkopen, omdat de overheid de graasdierpremie heeft afgeschaft. De schaapskuddes begrazen van april tot en met oktober de hei en worden in die maanden voor hun natuurbeheer betaald. In de winter, wanneer er te weinig te eten valt op de hei en de oaien lammeren, staan de dieren op stal of in de wei. Dat gat werd tot voor kort opgevangen door de graasdierpremie.

Totdat er vanuit de Europese Unie kritiek kwam op de regeling: er werd te weinig gecontroleerd en dat maakte het systeem fraudegevoelig. In Italië werden bijvoorbeeld enorme spookbedrijven gevonden waar miljoenen aan subsidie naartoe gingen, maar waar geen enkel dier – koe of schaap – daadwerkelijk de berghelling begraaide. De Nederlandse Staat koos er niet voor om de regeling aan te passen of de controle op te voeren, maar om de subsidie helemaal niet meer te verstrekken. “Hoe moet ik de winter doorkomen, al die maanden dat ik niet op de hei sta?”, vraagt Susanne zich hardop af. Ze is niet de enige met dit

probleem, in Nederland zijn tijdens het graasseizoen zo’n 90 herders actief. Een rapport van Wageningen University & Research over natuur- en cultuurproductie met schaapskuddes opent met de zin: “Traditioneel gescheperde schaapskuddes in Nederland verkeren in financiële nood.” Volgens onderzoeker Raymond Schrijver is een van de problemen de overheidsbezuinigingen op de graasdierpremie.

“Ondernemerschap tonen”

Ook de provincie Overijssel onderschrijft het probleem dat de betalingen voor het graasseizoen ontoereikend zijn om een buffer voor de winter op te bouwen. Desalniettemin moeten Susanne en haar collega-herders “ondernemerschap tonen en zelf zoeken naar manieren om hun exploitatie sluitend te krijgen”, want: “het is niet per definitie een probleem waar de provincie alleen voor aan de lat staat.” “Maar waar moet ik de tijd vandaan halen?”, merkt Susanne op. “Een schilder kan zijn kwasten en verf in de kast zetten, maar met schapen gaat dat lastig.” Ze wil maar zeggen: als herder doet ze haar werk – inclusief onvermijdelijke kosten – het hele jaar rond.

Mest, wol en vlees

Vroeger zorgden schapen voor mest voor de landbouw en konden de herders de wol en het vlees verkopen. De schapen van de herder graasden al in de middeleeuwen op de woeste gronden, zoals het heidelandschap toen genoemd werd. Tot halverwege de 19e eeuw bestond nog een vijfde van het Nederlandse landschap uit heide.

Heidelandschap is schaars geworden. Naar schapenmest is geen vraag meer, onder andere door de komst van kunstmest. En wol kost de herder nu geld in plaats van dat het iets opbrengt. De wol van de zeldzame huisdierrassen waarmee Susanne werkt, is anders dan de zachte merinowol en minder geschikt om bijvoorbeeld kleding van te maken. Wel maakt de lokale ondernemer Herders Bed er dekbedden van. “Ik heb vorig jaar 1600 kilo wol aangeleverd, maar de voorraad is nog niet verkocht”, vertelt Susanne. De wol die niet gebruikt wordt, moet door haarzelf worden afgevoerd. “Als ik naar de stort moet, ben ik 20 cent per kilo kwijt – en dan moet ik het scheren ook nog betalen.”

Tegenwoordig kan een herder eigenlijk alleen geld verdienen met de verkoop van schapenvlees óf met natuurbeheer. Allebei is geen optie: als een herder kiest voor natuurbeheer, is de productie van schapenvlees juist minimaal. “Het is nooit makkelijk geweest om herder te zijn”, vertelt Louis Welhuis. Meer dan 30 jaar liep hij als herder over de hei met zijn schapen, maar afgelopen winter besloot Louis zijn hele kudde te verkopen.

Zijn financiële situatie bood te weinig toekomstperspectief. Nu ook nog zijn pensioengerechtigde leeftijd langzaam nadert, vindt hij het wel goed geweest. “Een herder heeft zelden of nooit vrij. Als er zondagavond laat een schaap in de problemen is, moet je daar meteen wat aan doen. Het is echt liefdewerk.”

Gouden hoefjes

Als alle schapen in de stal te eten hebben, vertrekken Susanne en ik met haar witte terreinwagen naar een andere kudde schapen – eentje zonder lammeren – die in de wei van een andere bevriende boer staan. “Ze zeggen wel dat schapen gouden hoefjes hebben”, vertelt Susanne wanneer we het weiland in lopen. “De kleine schapenhoeven helpen de wortels te ‘stoelen’, en creëren zo meer worteldraden. Dit maakt planten weerbaarder.” Daarnaast eten de schapen de oude vegetatie, waardoor jonge voedselrijke scheuten in de lente meer ruimte hebben. Susanne bespaart zo op wintervoeding en de boer krijgt er in het voorjaar een gezonder en weerbaarder land voor terug. Een win-winsituatie.

Deze kudde moet naar de hei. We lopen met de kudde en Susanne’s drie honden rustig het weiland over. Op een zandpad tussen de bomen schrikken de schapen opeens, ze proberen ons in te halen. Er blijkt een fietser aan te komen. “Kijk”, zegt de jonge vader tegen zijn kind dat voor op de fiets zit. “Dat is de herder met haar schapen, mooi hè?”

Jonge hei

“De schapen eten het gras en de jonge bomen die door de stikstoftoename sneller opkomen in de hei”, legt Susanne uit. “En waar ze door de hei lopen, maken ze paden die het landschap open maken. Daardoor krijgt jonge hei de kans om te groeien. Op die manier ontstaat een structuurrijke heide.” We lopen met de kudde langzaam naar een hoger gelegen deel van de Sallandse Heuvelrug. Ik kijk naar de grond onder mijn voeten en probeer te ontwaren waar de jonge hei opkomt. Het kost mij

“Wol brengt de herder niets op, het kost nu juist geld”

“Als in dit gebied niet gegraasd wordt, is straks alles bos”

als leek wat moeite, maar na een tijdje zie ik inderdaad overall jonge hei in de delen die begraasd worden.

De schapen hebben nóg een functie: via hun vacht verspreiden ze allerlei zaden over het gebied, waardoor de soortenrijkdom in het landschap toeneemt. Soorten die niet meteen verdrongen worden door de stikstofminnende vegetatie die door de schapen in bedwang wordt gehouden. “Als er in een gebied als dit niet beheerd wordt, is straks alles bos.”

Kwaliteit van beheer

Voor dat natuurbeheer wordt Susanne betaald. Of dat zo blijft, is nog maar afwachten. De benodigde vergunning wordt geregeld via een aanbestedingsprocedure van een zogenaamde Terrein Beherende Organisatie (TBO), zoals Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten of bijvoorbeeld de provincie. In het geval van de Sallandse Heuvelrug wordt de aanbesteding geregeld door Natuurmonumenten. De afgelopen 7 jaar heeft Susanne, met verschillende contracten, het heidebeheer gedaan. Het lopende contract loopt dit jaar af, dus schrijft Natuurmonumenten weer een nieuwe aanbesteding uit voor het heidebeheer op de Sallandse Heuvelrug. “We streven ernaar om een langjarige overeenkomst met de herders aan te gaan, dat biedt zekerheid”, vertelt Henk Warners, coördinator natuurbeheer bij Natuurmonumenten. “We kijken naar de kwaliteit van het beheer en het behalen van de natuurdoelstelling. Geld is zeker niet de doorslaggevende factor. Elke herder krijgt gelijke kansen bij het aanvragen van een vergunning.”

Louis' ervaring is anders. “Ik ben zwaar teleurgesteld”, laat hij via de telefoon weten. Rond de aanbestedingsprocedures is het nodige veranderd, zegt Louis. Vroeger had de overheid meer begrip voor de onkosten van herders, en werden die ruimharti-

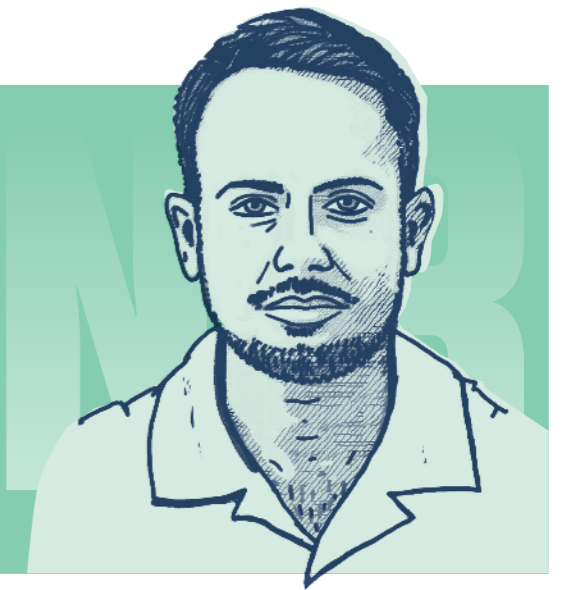
ger vergoed. Maar met de decentralisatie in 2009 kwam de regio over de aanbestedingsprocedures bij de provincies te liggen. Sindsdien komt de goedkoopste aanbieder als winnaar uit de bus. Louis: “Met de nieuwe aanbesteding waarop ik vorig jaar kon inschrijven, kon ik niet eens de herder die meehielp betalen. Daarom ben ik gestopt.”

Susanne is er niet gerust op. “Ik weet waar er korhoenders zitten, waar de bijzondere flora en fauna zich bevindt en hoe het terrein zich over de afgelopen jaren heeft ontwikkeld”, vertelt ze. Juist de specifieke kennis die een herder heeft van een gebied, is waardevol voor het te beheren terrein. Maar wordt die ook voldoende meegenomen in de toekenning van een aanbesteding?

Minder natuurbeheer, meer inkomen

Feit blijft dat met alleen natuurbeheer de herder de winter niet doorkomt. Daarom heeft Susanne besloten om minder te gaan begrazen: zo houdt ze meer tijd voor nevenactiviteiten, zoals workshops schapendrijven en lesgeven. “Met andere woorden: ik ga meer verdienen door minder natuurbeheer te doen.” Op die manier hoopt ze haar huidige herdersopdrachten te kunnen blijven uitvoeren.

Voordat we met de terreinwagen naar het weiland met de eenlingen rijden – waar twee keer per dag gecontroleerd wordt of er niks aan de hand is, wat al snel een paar uur rijden betekent – lopen we met de kudde een voor Susanne bekend stuk hei op. “Kijk, hier zie je goed het verschil met de dichte, oude hei daar”, zegt ze, terwijl ze naar een egaal bruine heidevlakte wijst. “Hier word ik zó blij van! Ik zie de diversiteit door de jaren heen toenemen. Hier zie je wat je werk oplevert, daar doe je het voor.” ■

Babybultruggen redden van bergen plastic

De Duits-Colombiaanse Rommy Schreiber reisde de wereld rond als festivalorganisator en producent, toen ze zich op een dag doodongelukkig voelde. Bij een sessie met een inheemse sjamaan werd ze in contact gebracht met haar zogeheten animal spirit: de walvis. Rommy wist dat ze haar roeping gevonden had. Onmiddellijk meldde ze zich bij de actiegroep Sea Shepherd. Ze stond op het punt om naar de poolgebieden af te varen om de illegale walvisjacht te bestrijden, toen ze een lokroep hoorde van haar geboortegrond in Colombia. Aan de Pacifische kust in het hart van Uramba Bahía Málaga nationaal park en 1 uur varen van havenstad Buenaventura, vindt ieder jaar tussen juli en november de trek van bultruggen plaats. Zij komen naar de rotsachtige baaien omringd met dichte mangrovebossen om te bevallen. Het is ook de meest vervuilde kust van Colombia. Grote bergen plastic en afval worden bij gebrek aan gedegen afvalverwerking vanaf de paalwoningen in Buenaventura zo de oceaan in gegooid. De sterke golfstromen en hevige getijden brengen daarnaast enorme hoeveelheden afval mee vanuit Azië. De drijvende plasticsoep spoelt hier aan en wordt vervolgens in kleinere stukken en resten tijdens de vloed weer het water in gesleurd.

De kuststreek is tevens de gevaarlijkste van Colombia. De nazaten van ontsnapte tot slaaf gemaakten leven er in grote armoede in besloten gemeenschappen. Paramilitaire groepen vechten om gebiedscontrole, evenals het leger en guerrilla's. De kust wordt als smokkelroute gebruikt. De geboortestreek van de bultrugbaby's is daarnaast de op één na meest regenachtige plek op aarde. Hierdoor worden berghellingen nog glibberiger en vinden er regelmatig modderstromen plaats. Tegelijk zijn er drommen toeristen die walvissen komen spotten. “Het zou de schoonste kust van het land moeten zijn”, vertelde Rommy mij tijdens een ontmoeting op het Caribische eiland Tierra Bomba, duizenden kilometers verderop. “In plaats daarvan stikken de bultruggen in al dat plastic.”

Bij laagtij verbrandden de bewoners vaak de bergen afval, waarbij giftige stoffen vrijkwamen. Lokale overheden waren nauwelijks in het groeiende probleem geïnteresseerd. Daar

bracht Rommy samen met een groep internationale vrijwilligers verandering in. Ze startte voorlichtingscampagnes op scholen en plande strandschoonmaakdagen, met clowns en al. Het afval kreeg een nieuwe naam: mapare, acroniem voor *material para revivire* (materiaal om nieuw leven in te blazen). Er werd zelfs een game-app ontwikkeld waarbij kinderen mapare op het strand kunnen verzamelen.

De volgende stap was de oprichting van een lokaal team van betaalde beach rangers die het afval tijdens laagtij verzamelen en sorteren. Maar waar moest het heen? Na lang touwtrekken vond Rommy de nationale marine bereid om het eens per 4 maanden op te halen en naar recyclingverenigingen en stortplaatsen te brengen. Maar de echte doorbraak kwam op 21 januari 2023: Rommy's ondertussen volwassen geworden organisatie Ecopazifico opende het eerste recyclingcentrum aan de Pacifische kust van Colombia in Juanchaco met Precious Plastic Machines, een Nederlandse uitvinding uit Eindhoven die van oud plastic bouwmaterialen maakt. En dat alles op zonne-energie.

Langzaam herwinnen de bewoners van de Colombiaanse kustgebieden de controle over het afvalprobleem. Ecopazifico zet hen niet alleen aan het werk, maar betaalt hen daar ook voor. Ondertussen willen lokale en nationale overheden graag van de organisatie leren. “We zijn de adviseurs geworden van een nieuwe generatie leiders die tot de overheid toetreden”, zegt Rommy trots terwijl haar

oorbellen met dansende walvisstaartjes vrolijk heen en weer bewegen. Het is plakkerig heet. “Zullen we even zwemmen?” stelt ze voor. Dat laat ik me geen twee keer zeggen. Wanneer ik uit het water kom, heb ik twee plastic zakken en een leeg plastic flesje in de hand. “Wacht maar”, roept Rommy. “Over een jaar of 2 hebben we hier op Tierra Bomba ook een recyclingstation!”

“Het zou de schoonste kust van het land moeten zijn”

Mounir Samuel is politicoloog, journalist, auteur, cultureel ondernemer en adviseur. Hij publiceerde onder meer *Jana zonder walvis*, een politiek manifest over de klimaatramp en hoe we ons daartegen kunnen wapenen.

“Voor ons is kennis en spiritualiteit niet gescheiden”

De gemeenschap van de Colombiaanse Hernando Chindoy ruilde de papaverteelt in voor koffie en fruit, en ontworstelde zich zo aan het drugsgeweld. “We zijn nu misschien armer in termen van geld, maar veel rijker als het gaat om kennis, biodiversiteit en levenskwaliteit.”

TEKST: ROSA HOFGÄRTNER BEELD: HERNANDO CHINDOY

De inheemse Inga-leider Hernando Chindoy is een aantal maanden te gast bij Framer Framed, een platform voor hedendaagse kunst en visuele cultuur in Amsterdam. Samen met kunstenaar Milena Bonilla werkt hij aan het versterken van de traditionele kennis, geneeskunde en taal van de Inga uit Colombia. Chindoy, die voor zijn werk een eredoctoraat van de University of Arts in London ontving, vertelt in het Spaans over het gebied waar hij vandaan komt. Camila Gueneau de Mussy Zegers, medewerker van Framer Framed, vertaalt. Daarmee komt het aantal gebruikte talen op vier: Inga, Spaans, Engels en Nederlands. We hopen dat er niets van het gesprek *lost in translation* is geraakt.

Drugsgeweld en glyfosaat

“Ik ben geboren in het Andesgebergte, op de grens van Colombia en Ecuador”, vertelt Chindoy. “Ik groeide op met veertien broers en zussen. Het gebied waar ik vandaan kom, staat bekend als het land van vulkanen en vormt het begin van de rivieren Putumayo, Caquetá en Patía. Het gebied is verbonden met de waterwegen van de Amazone en de *Chocobio Geográfico* (Pacifische Oceaan – red.).” De Inga-gemeenschap waarin Chindoy opgroeide, leefde lange tijd geïsoleerd in de bergen. “We waren omringd door een rijke biodiversiteit”, vertelt hij. Maar met de komst van criminele organisaties in de jaren 80 kwam daar een einde aan. Zij legden zich toe op de productie van en de handel in drugs, waaronder morfine en heroïne. Het geweld waarmee dat

gepaard ging, was rampzalig voor de inheemse bevolking. De biodiversiteit had zwaar te lijden onder het wijdverspreide gebruik van glyfosaat in de papaverteelt. Inheemse kennis en geneeskunde verdwenen steeds meer naar de achtergrond. Chindoy: “Mijn grootouders hadden nog veel inheemse kennis: voor hen zijn wij en het land één, en de Aarde is onze moeder. Deze manier van denken ging verloren door mensen die van buitenaf kwamen.”

Het verdringen van inheemse kennis kent een lange geschiedenis, die begint bij de opkomst van het kolonialisme. Inheemse kinderen mochten bijvoorbeeld hun eigen taal niet spreken op de missionarisscholen die werden gesticht, terwijl dit lange tijd wel het enige beschikbare onderwijs was. “Het onderwijs dat de kolonisten meebrachten, was totaal niet op ons afgestemd. Ze hadden geen oog voor wie wij waren en hoe wij leefden. De generatie van mijn ouders gebruikte de traditionele taal en de traditionele manier van kleden niet meer. Zij waardeerden het land niet meer als deel van zichzelf maar als iets dat je kunt verhandelen en commercialiseren. Hierdoor ging veel van onze kennis verloren.” Eind vorige eeuw werd Chindoy’s gemeenschap uiteindelijk meer dan 15 jaar beheerst door het drugsgeweld, met veel doden tot gevolg. De Inga balanceerden op de rand van de afgrond, fysiek én cultureel.

Wuasikamas

In 2003 kwam de omslag. Chindoy speelde een grote rol in het samenbrengen van zijn gemeenschap om te bespreken hoe ze een einde konden maken aan het geweld en hun eigen identiteit konden herstellen. Hij slaagde erin om meer dan 4 duizend inheemse mensen en lokale boeren te overtuigen om gezamenlijk af te zien van de papaverteelt. Zo’n 22 duizend hectare werd eigendom van het collectief, traditionele kennis en praktijken kwamen centraal te staan bij het beheer van het land. Het merendeel van de grond is aangewezen als heilig gebied waar strikte milieubescherming

“Ons doel: na 12 jaar is 5 miljoen hectare grond beschermd”

geldt. Op het overige land wordt bijvoorbeeld koffie, suiker en fruit verbouwd. De producten worden verkocht onder het label Wuasikamas, dat ‘Beschermers van de Aarde’ betekent.

Armer, maar ook rijker

Het aantal doden daalde aanzienlijk, en de condor, tapir, brilbeer en het hert keerden terug naar het gebied. Chindoy's inspanningen werden bekroond met de Equator-prijs van het VN Ontwikkelingsprogramma. “We zijn nu misschien armer in termen van geld, maar veel rijker als het gaat om kennis, biodiversiteit en levenskwaliteit.” Chindoy hoopt dat deze omwenteling een voorbeeld kan zijn, met name voor andere inheemse volken. “In Colombia zijn 115 verschillende inheemse volken, 70 daarvan worden ernstig bedreigd. Als zij er niet meer zijn, gaat hun kennis ook verloren. Elke 15 dagen gaat er in de wereld een taal verloren, voornamelijk van inheemse volken. Het is dan niet alleen de taal die verdwijnt, maar ook de manier van denken die mensen in staat stelde om te leven en overleven in die specifieke context.”

De oprichting van Wuasikamas heeft gezorgd voor een herwaardering van inheemse kennis en praktijken, maar de grote meerderheid van de Inga krijgt nog steeds weinig formele scholing. In het gebied is geen school voor hoger onderwijs waardoor jongeren moeten afreizen naar andere plaatsen, wat door geldgebrek vaak moeilijk is. Degenen die wél hun diploma behalen in verder gelegen steden, keren vaak niet meer terug.

Alternatief voor de universiteit

Daar wil Chindoy verandering in brengen. Om meer mensen een kans te bieden

op hoger onderwijs dat is gericht op traditionele kennis, wil hij zogenaamde ‘pluriversiteiten’ ontwikkelen. “De pluriversiteit brengt verschillende gemeenschappen met uiteenlopende culturen en perspectieven samen om te werken aan collectieve doelstellingen, zoals het beschermen van biodiversiteit en het bestrijden van armoede.” De pluriversiteit moet een alternatief zijn voor de universiteiten die gedomineerd worden door een westers begrip van wetenschappelijke kennis. Die westerse wetenschap draagt bij aan de ‘voortgang van de mensheid’ door de aarde en alle natuurlijke wezens als objecten te behandelen, legt hij uit. “Inheemse gemeenschappen beschermen echter ongeveer 80 procent van 's werelds biodiversiteit op slechts 20 procent van het aardoppervlak en baseren zich daarbij op heel andere vormen van kennis.”

Wat Chindoy vooral opvalt aan de westerse wetenschap, is haar kilheid. “Die kan nog zo diep gaan, maar zonder spiritualiteit is er geen verbinding. Voor ons is kennis en spiritualiteit niet gescheiden. Daarom is inheemse kennis zo betekenis-

vol: wij kunnen communiceren met het hart, de geest en de ziel. Op deze manier kunnen we luisteren naar dat wat niet gezien kan worden, maar wel gevoeld.”

Van de evenaar tot de pool

In plaats van kennis te gebruiken om macht en rijkdom te vergaren, wil de pluriversiteit eraan bijdragen dat mensen en niet-mensen gelijkwaardig naast elkaar kunnen bestaan. De pluriversiteit bestrijkt een breed spectrum en is gebaseerd op het bioculturele principe dat natuur en cultuur sterk met elkaar verweven zijn. “Een belangrijk element is de verbondenheid met het grondgebied. Het land heeft en geeft veel kennis”, vertelt Chindoy. “Bomen zijn ook onderwijzers, net als de jaguar, de anaconda en de brilbeer.”

Op meerdere plekken worden pluriversiteiten opgericht, met elk een eigen focus en karakter. Chindoy richt zijn pijlen nu vooral op de pluriversiteit ËCONEËRÄ, die in 2026 voor het eerst zo'n vierhonderd studenten zal verwelkomen. “We richten ons op jongeren omdat zij de generatie zijn die zal zorgen voor het voortbestaan van soorten. Het is de bedoeling dat alle studenten deel uitmaken van een gemeenschap die verbonden is met een bepaald grondgebied. Op deze manier wordt het onderwijs verbonden aan de bescherming van dat grondgebied. We willen elke student een beurs aanbieden en zijn nu nog druk op zoek naar financiering.”

Chindoy vervolgt: “Ons doel is om na 12 jaar zo'n 5 miljoen hectare land in verschillende gebieden op aarde – van de evenaar tot het poolgebied – te beschermen via ËCONEËRÄ. We vinden het belangrijk om deze manier van denken en doen naar verschillende breedtegraden op aarde te brengen. Wat er op de ene plek op aarde gebeurt, beïnvloedt de andere plaatsen. De aarde is immers één geheel.” ■

Wat wil je nou, hoofd?

Ken je dat gevoel, dat je hoofd nooit tevreden is? Ik worstel al lang met mijn mentale gezondheid. Mijn mentale grenzen beheren is soms een dagtaak. Veel dingen hebben er een (slechte) invloed op, maar een belangrijke factor is toch wel ‘de staat van de wereld’. En een groot deel daarvan is natuurlijk de klimaatcrisis. Die kost nu al jaarlijks honderdduizenden mensen het leven, en als we niet radicaal ingrijpen zal dat blijven toenemen. Hoe kun je er níet angstig van worden? Ik heb gelukkig iets gevonden dat helpt: iets doen. Van demonstreren en helpen achter de schermen tot meedoen aan burgerlijk ongehoorzame acties. Hoe de toekomst er ook uit zal zien, het voelt geruststellend om tenminste tegen mezelf te kunnen zeggen dat ik iets heb geprobeerd te doen. Maar dit brengt weer een nieuwe uitdaging met zich mee: ook activisme kan mentaal slopend zijn. Acties zijn stressvol, en er zijn vaak extreem veel prikkels. Zeker burgerlijk ongehoorzame acties kunnen zwaar binnenkomen: ik kan dan helemaal dichtklappen. Tijdens een A12-blokkade kreeg ik een keer zelfs een paniekaanval. Na zo'n actie heb ik minstens een aantal dagen rust nodig om alles te verwerken. En als ik mentaal echt te overweldigd raak, moet ik soms een tijdje helemaal niet actievoeren om te herstellen.

Die ruimte probeer ik dan ook te nemen. *Self-care* is belangrijk. Je kunt niet schenken uit een lege fles. Maar wanneer ik die ruimte neem, bekruipt me al snel een schuldgevoel. Want mijn ervaringen vallen in het niet bij het leed van mensen wier levens *as we speak* door de klimaatcrisis worden verwoest. Moet ik niet méér doen? Ik weet dat ik dan onredelijk ben tegen mezelf, maar dat stemmetje blijft. Wat is het nou, hoofd? Ik voel me rot als ik niets doe, raak overweldigd als ik wel iets doe, en voel me dan weer rot als ik even niets doe. Wat moet ik dan? Eén ding weet ik zeker: ik blijf wel actievoeren. Dan kost het me maar wat mentaal beheerwerk. Niets doen is geen optie. Niet voor mij, en niet voor de wereld.

Jenny Rozema (zij/hen) schrijft onder andere voor *Wing Magazine*, Joop en verschillende tv-programma's en zet zich in tegen de klimaatcrisis en voor LHBTQIA+-rechten. www.jennyrozema.net

Verhuis naar je hart

Behalve elkaar hebben we ook onze omgeving te verliezen

De meeste romans gaan over plaatsen waar je nooit bent geweest. Eenmaal gelezen is er vaak een afdruk op je ziel te bespeuren. Je blijft achter met een doorleefd gevoel voor de mensen en voor een plek, zonder dat je die ooit hebt bezocht. Laten we het ervaren!

Eiland in de poolcirkel

In *Het huis aan het einde* (2022) toont Irwan Droog een ongekende gave. Hij weet de essentie van de omgeving te vatten in woorden. Het avontuur – met zijn toenmalige vriendin en hond – was al bijzonder: midden in de pandemie woonden ze een halfjaar op het Noorse eiland Selvær. Een plek ver weg van het drukke Amsterdam. “Er wonen niet veel mensen op Selvær, maar de mensen die er wonen, voelen een sterke connectie met het eiland. Deze grond, deze rotsen, het uitgestrekte water eromheen, dit is hun leven. Door de decennia heen zijn er mensen gekomen en mensen gegaan; geboren, opgegroeid en naar het vasteland vertrokken, of oud geworden, overleden en begraven op Holmen, het eilandje met de begraafplaats. Er zijn ook mensen die niet op het eiland geboren zijn, maar er wel een deel van hun

leven gewoond hebben, en daarna weer elders zijn geland. Ook zij voelen zich verbonden met het eiland – dat gaat niet voorbij als je het verlaat.”

In het onvermijdelijke vertrek van het stel van het Noorse eiland zit een diep besef. “We zullen de festivals niet meemaken, de cultuurweek missen, we zullen vertrekken op de dag dat de zon voor het eerst weer even ondergaat. De symboliek bevat me, al weet ik niet precies waarom: nemen we de zon met ons mee, verdwijnen wij met de zon? Nee, dat is het niet – misschien gaat het me om het idee dat alles tijdelijk is, dat alles komt en gaat, alles verschijnt en weer verdwijnt, maar alles ook weer opnieuw begint. De zon verdwijnt nu, net als wij, maar je kunt er toch redelijk zeker van zijn dat hij ook weer terugkomt, net als wij.” Wanneer Irwan vertrekt, ervaar je een onbekend verlangen naar Selvær. De pracht zit ’m vooral in de eindigheid, het gegeven dat Irwan deze plek ook weer achter zich moet laten.

De klapdeuren van Parijs

Luister (2023) van Sacha Bronwasser staat nog steeds hoog in allerlei lijsten. In haar roman ga je door de ogen van verschil-

lende au pairs, halverwege de jaren 80, op in de charmes van Parijs. Sacha geeft veel ruimte aan sfeer en locatie: “Parijs bestond uit klapdeuren, zoals in restaurants in stomme films. Tussen het voor- en achtergedeelte bestond bijna niets. Podium en coulissen, bovengronds en ondergronds, heden en geschiedenis – continu stapte ik van de ene naar de andere kant. Het was niet eens stappen, ik viel erdoorheen.” Daarbij kleurt ze de omgeving verder in met zintuiglijke waarnemingen. “In het park zochten we beschutting onder de nog jonge bomen, het grote speelveld lag verdroogd in de zon. Het geraas van de wegen rondom dit park, een eiland in de Seine, boog

“De zon verdwijnt nu, net als wij, maar je kunt er toch redelijk zeker van zijn dat hij ook weer terugkomt, net als wij”

zich als een koepel over het komvormige veld.” In het verhaal blijf je het langst bij Marie, een bescheiden jongedame die ‘gevormd’ wordt door een fanatieke mentor. Het slot blaast je omver!

Aras en de nomaden

Sholeh Rezaadeh laat lezers in haar roman *Ik ken een berg die op me wacht* (2023) kennismaken met het nomadenbestaan. Kun je zeggen dat het een eenvoudig leven is? Nauwelijks! Personages zoals Saray en Aydin, die deel uitmaken van een nomadengroep, voelen puur en oprecht. Net zoals de ontluikende liefde die verder opbloeit in het verhaal. Het boek wint aan herkenbaarheid als de Amsterdamse Alma zich kort bij hen aansluit. Klimaatverandering is een onderliggend thema in het boek. De opwarming van de aarde heeft zo z’n gevolgen voor de rivier Aras en er zijn steeds minder plekken waar de groep zich naartoe kan verplaatsen. “Als de hitte niet meer te verdragen was, de kudde bijna geen melk meer gaf, er geen hout meer aangestoken kon worden zonder het risico dat de tenten vlam zouden vatten, als de kinderen en lammeren ziek werden van de hitte en diarree kregen, als de tong van de herdershond constant uit zijn bek hing

en zijn ogen doffer dan ooit leken, werd het tijd om naar het zomerhuis, Yeylaq, te gaan. Naar de hoogte, verborgen tussen de borsten van de bergen. Waar de sneeuw op de toppen beter te zien was en het zoete gefluister van de wind beter te horen. Waar de lente in aantocht was. Het werd tijd om de warme lente, die overging in de hete zomer, te verruilen voor de koele, koude lente.” Sholeh heeft een bondig verhaal van sprookjesachtige waarde afgeleverd. Het boek raakt je. Het doet beseffen dat we behalve elkaar ook onze omgeving te verliezen hebben.

Goede boeken laten ons nieuwe kamers in ons hart ontdekken. Misschien moeten we niet verder weg, maar juist dieper naar binnen. Onszelf verder verrijken met onbekende plaatsen. Zoek je jezelf? Skip Bali en ga lekker naar de bibliotheek. ■

Boekenliefhebber Radjan Hanoeman verdiept zich in de wereld van de literatuur. Ga mee op reis en zie hoe de natuurlijke wereld en boeken samenkomen.

Cultuurtips

Kunst

KLIMAATEXPO

In Rijksmuseum Muiderslot exposeren twintig kunstenaars werk over de uitdagingen rondom klimaatverandering. De 25 kunstwerken in het kasteel en de tuinen – bekend om hun biodiversiteit – zijn bedoeld als inspiratie en educatie, met bijbehorende podcast en workshops voor jong en oud. Te zien tot 15 september.

Film

HERE

De Belgische film *Here* vertelt het verhaal van de Roemeense bouwvakker Stefan. Net voordat hij weer teruggaat naar zijn thuisland, ontmoet hij ShuXiu, een jonge Belgisch-Chinese vrouw die haar studie wijdt aan mossen. Haar oog voor het nauwelijks zichtbare intrigeert Stefan. In de bioscoop vanaf 20 juni.

Kunst

DREAM ON

Ook kunstenaars kunnen hoopvolle wereldverbeteraars zijn. In het Bonnefantenmuseum (Maastricht) wordt oude folklore, legendes en rituelen uit verschillende culturen nieuw leven ingeblazen. Het zijn hoopvolle dromen die een alternatieve toekomst bieden met thema's als dekolonisatie en intersectioneel feminisme. Te zien tot 16 februari 2025.

Stadsnatuur

STRUINEN IN HAAGSE TUINEN

In Den Haag kun je eens per 2 jaar tuinen bezoeken die normaal gesloten blijven voor publiek. Dit jaar doen er doen 46 tuinen mee van particulieren, stadstuinen en boerderijen. Toegankelijk op 22 en 23 juni, tickets te koop via de website, plattengronden gratis af te halen.

De koloniale markt van koolstofkredieten

Bedrijven betalen gemeenschappen voor bosbeheer en compenseren zo hun CO₂-uitstoot. In Colombia bijvoorbeeld, waar de handel in CO₂-kredieten een 'wild westen' is geworden. "Dit is een nieuwe manier om het bos te exploiteren."

TEKST EN BEELD: YNSKE BOERSMA

Toen de inwoners van Cumbal ontdekten dat er koolstofkredieten op hun land verkocht waren, vroegen ze zich af wat dat betekende. "Gaan ze onze zuurstof verpakt in zakken meenemen? Of onze planten? Niemand die het wist", zegt Alvaro Guadir. Ook hij woont in Cumbal, een inheems grondgebied in de Zuid-Colombiaanse Andes, op de grens met Ecuador. Er wonen negen Pasto-gemeenschappen die samen 24 duizend inwoners tellen.

De ontdekking was toevallig. In december 2022 dook op sociale media een foto op van een contract. "Inheemse raad sluit contract met SPV Business SAS voor de verkoop van koolstofkredieten", postte de toenmalige gouverneur van Cumbal, Ponciano Yama. "Wat is dit voor contract, vroegen we ons af. We hadden nog nooit van de koolstofmarkt gehoord", zegt Guadir, die in 2017 zelf gouverneur was.

Páramo

De vulkanische bergen van Cumbal staan bekend om de páramo, een beschermd ecosysteem – met meren, veen, grasland en veel unieke plantensoorten – dat alleen op de hoogvlaktes van de Andes voorkomt. Door gebrek aan land maken de inheemse boeren steeds grotere stukken páramo vrij voor veehouderij. Dat is een ramp voor het klimaat en het ecosysteem, omdat er grote hoeveelheden CO₂ in de veengrond liggen opgeslagen die dan vrijkomen. Bovendien functioneren de páramo's als natuurlijke watervoorziening.

Het CO₂-compensatieproject Pachamama Cumbal is bedoeld om de páramo's van

Cumbal in stand te houden, in ruil voor koolstofkredieten. Alleen hadden de bedrijven die het project ontwikkelden de bewoners er wel over moeten informeren. Ook had de inheemse gouverneur niet de bevoegdheid om zelf een contract te tekenen, zeggen de bewoners. "Volgens onze wetgeving moet de gouverneur bij besluiten die het hele grondgebied aangaan de gemeenschap informeren en om toestemming vragen", zegt Omar Chiran, jurist van Cumbal.

Vrijwillige markt

In de afgelopen jaren is het aantal CO₂-compensatieprogramma's explosief toegenomen in Colombia. De projecten maken deel uit van het VN-initiatief REDD+ (Reducing emissions from deforestation and forest degradation in developing countries). Het idee: ontwikkelingslanden stimuleren hun bossen te beschermen door middel van een vrijwillige markt in koolstofkredieten. Daarbij wordt een financiële waarde toegekend aan de CO₂-voorraden die in de bossen opgeslagen liggen.

De REDD+-projecten zouden niet alleen ontbossing en daarmee ook klimaatopwarming tegengaan, maar ook de duurzame ontwikkeling van plaatselijke gemeenschappen stimuleren, zeggen voorstanders. Maar de praktijk roept steeds meer kritiek op in heel Latijns-Amerika. De uitvoering van de projecten wordt overgelaten aan de vrije markt en het programma is zo opgezet dat het voor gemeenschappen zelf vrijwel onmogelijk is – vanwege alle kostbare en bureaucratische voorwaarden waaraan een project moet voldoen – om een project te ontwikkelen.

Schadevergoeding

Ook in Colombia zwelt de kritiek aan. De bewoners van Cumbal besluiten een gemeenschapsvergadering te organiseren. Ze vragen gouverneur Yama om opheldering. Hij had een aanbod gekregen voor inkomsten in de vorm van koolstofkredieten, legt Yama uit, en de opbrengsten zouden in de gemeenschap geïnvesteerd worden. De aanwezigen nemen er geen genoegen mee. "Wij gaan er niet mee akkoord dat ze zich ons grondgebied toe-eigenen."

Project Pachamama Cumbal is dan al veel verder gevorderd dan de bewoners dachten. Het contract blijkt in april 2022 te zijn getekend in hoofdstad Bogota, 875 kilometer ten noorden van Cumbal. Een maand later begint de verkoop van kredieten. Wanneer de gemeenschappen hun gouverneur ter verantwoording roepen, zijn er binnen het project al bijna 500 duizend kredieten (van ongeveer 4 dollar per ton opgeslagen CO₂) verkocht, allemaal aan de Amerikaanse oliemaatschappij Chevron.

Maar de bewoners laten niet over zich heen lopen. Verenigd in een collectief beginnen twaalf van hen een moeizame strijd om het contract te laten ontbinden. Ze stappen naar de rechter, die de bedrijven verordonneert om openheid van zaken te geven over de financiën van het project. Ook moeten ze de gemeenschap raadplegen. Maar de bedrijven – inclusief Chevron – en inmiddels ex-gouverneur Yama stappen ook naar de rechter. Zij dienen een aanklacht in wegens laster en eisen dat het collectief zijn zaak intrekt én een schadevergoeding betaalt van meer dan 200 duizend dollar.

Beter dan belasting

Colombia is de gedroomde plek voor ontwikkelaars van REDD+-projecten. 53 procent van het land bestaat uit bos, met bijna 500 duizend vierkante kilometer Amazonewoud. Daar bovenop komt een nog groter arsenaal aan tropische regenwouden, Andesbossen, savannes en páramo's. Een groot deel is onderverdeeld in grondgebieden van de inheemse

en Afro-bevolking van Colombia, zoals in Cumbal. Ook dat is prettig voor de projectontwikkelaars: de doorgaans enorme gebieden gelden als collectief eigendom van de mensen die er wonen. Er hoeft daarom maar één contract getekend te worden. Projecten in die gebieden leveren doorgaans veel koolstofkredieten op, en daarmee grote winsten voor de bedrijven.

De Colombiaanse overheid gaf de CO₂-kredietmarkt in 2017 nog een extra impuls met het invoeren van een belasting op koolstofuitstoot voor in Colombia gevestigde bedrijven. Die belasting kan worden gecompenseerd met de aankoop van CO₂-kredieten. Die kredieten kosten 15 tot 20 procent minder dan het belastingtarief, zodat het voor bedrijven goedkoper is om in REDD+-projecten te investeren.

En zo investeerde Chevron belastinggeld in een project dat vooralsnog alleen conflict oplevert. Chevron is nog steeds de enige koper met inmiddels zo'n 850 duizend kredieten, goed voor ongeveer 3,4 miljoen dollar. Waar dat geld naartoe is gegaan, is onbekend. De inheemse raad van Cumbal zegt nooit een cent te hebben ontvangen.

Individuele leiders

Het conflict in Cumbal staat niet op zichzelf. Met het invoeren van het belastingvoordeel, in 2017, ontstond een run van projectontwikkelaars op met name inheemse gebieden in Colombia. In meer dan een kwart van de beschermde gebieden van de Amazone zijn al projecten opgezet, in alle gevallen door externe (Colombiaanse of buitenlandse) bedrijven. Maar die bedrijven gaan weinig ethisch te werk, blijkt uit een groeiend aantal aanklachten. Zo benaderen de meeste bedrijven individuele inheemse leiders om een contract te tekenen, zoals ook in Cumbal gebeurde, in plaats van de inheemse regeerstructuren te respecteren.

Julian Trujillo, onderzoeker voor de Colombiaanse ngo Gaia Amazonas,

noemt de werkwijze van de ontwikkelaars een voortzetting van koloniale structuren. "Iemand van buiten beslist wie de inheemse autoriteit is om individueel een contract mee af te sluiten, als ware het een privé-aangelegenheid. Vervolgens ontstaan er conflicten om geld, dat veelal bij individuele leiders blijft en niet aan de gemeenschappen ten goede komt. Het mechanisme van REDD+ beschouwt inheemse mensen als passieve 'begunstigden', terwijl zij al eeuwenlang in het bos wonen. Degenen die de projecten ontwikkelen, zijn de technische experts: economen en biologen. Het idee dat iemand van buiten de inheemsen vertelt hoe ze het bos moeten beschermen, is superkoloniaal."

"Chevron investeerde belastinggeld in een project dat vooralsnog alleen conflict oplevert"

Inkomstenbron

Ook gemeenschappen die zelf het initiatief nemen voor een CO₂-project stuiten op problemen. Vertegenwoordigers van de Huitoto uit het Amazone-departement Caquetá tekenden na gesprekken met verschillende ontwikkelaars een contract voor een REDD+-project. "De overheid is altijd afwezig geweest in Caquetá", vertelt Octavio Muñoz Garay, een Huitoto-leider. "Een compensatieproject kan een alternatieve inkomstenbron voor ons zijn. Zodat onze jongeren kunnen studeren, en niet het pad van drugshandel en gewapende groepen kiezen."

Maar het REDD+-mechanisme laat niet toe dat de gemeenschap de leidende rol

neemt. "Wij zijn de eigenaren van het grondgebied en degenen die de natuur en de biodiversiteit beschermen, maar we staan geregistreerd als 'deelnemers' aan het project. Volgens de certificeerder is degene die het project ontwikkelt ook de eigenaar. Maar wij hebben de financiële middelen niet om zelf een project te ontwikkelen en uit te voeren. Dus is het project gestrand."

Tot overmaat van ramp kent Colombia geen regelgeving om bedrijven tot de orde te kunnen roepen. Als gevolg daarvan heeft een aantal malafide bedrijven zich op de CO₂-compensatiemarkt gestort en is een situatie ontstaan die de Colombiaanse minister voor milieu, Susana Muhamad, een 'wild westen' noemt. Toch heeft het ministerie geen enkele actie ondernomen.

Ecologisch irrelevant

De juridische strijd over een compensatieproject in Pirá Paraná, diep in de Colombiaanse Amazone, spreekt boekdelen. Verschillende gemeenschappen begonnen in 2019 met een eigen REDD+-project, met hulp van ngo Gaia. "Maar nog voordat ze een projectplan konden opstellen, sloot het bedrijf Masbosques ('Meer Bossen' – red.) een contract met een bewoner die niet eens lid van de inheemse regering was", zegt Trujillo. Masbosques slaagde erin om het project te certificeren en verkocht alle credits aan Delta Airlines – zonder zich ooit in Pirá Paraná te hebben vertoond. Het contract werd getekend in Mitú, dat vele dagen varen verderop ligt.

De gemeenschap bracht de zaak naar de rechter, wegens schending van onder andere het inheemse recht op autonoom bestuur en zeggenschap over het gebied. Het Colombiaanse Hooggerechtshof nam de zaak in behandeling. Trujillo hoopt dat een positieve uitspraak een precedent zal scheppen voor andere REDD+-conflicten op het continent.

Met milieubescherming en vermindering van CO₂-uitstoot heeft de markt voor koolstofkredieten weinig te maken,

beargumenteert Trujillo. “REDD+ is een nieuwe manier om het bos te exploiteren. Om macht uit te oefenen en inheemse groepen hun recht op zelfbestuur te ontnemen. Ecologisch gezien hebben veel projecten geen enkele waarde, dat hebben meerdere onderzoeken uitgewezen. Maar op economisch en politiek niveau is het model uiterst relevant.”

Paard van Troje

Niet alleen inheemse gemeenschappen worden getroffen door schimmige REDD+-praktijken. In Galilea, een uitgestrekt Andesbos in het departement Tolima, eigende stichting Amé zich duizenden hectares land toe en zette er een CO₂-compensatieproject op. Zonder medeweten van de boerengemeenschappen die daar al decennia wonen.

De voorloper van de omstreden stichting, de ‘coöperatie voor boseigenaren’ ASO-PROBOSQUES, kocht begin jaren 2000 16 duizend hectare in Galilea. De grond werd verdeeld in percelen en doorverkocht – voor astronomische en van belasting aftrekbare bedragen – aan negentig grote Colombiaanse bedrijven. Die bedrijven doneerden de percelen vervolgens aan de universiteit van Tolima voor natuurbehoud, in ruil voor nog meer belastingvoordelen. Met deze donaties zette Amé – opgericht door onder andere de universiteitsdecaan die de donaties ontving – het project Galilea-Amé op.

De stichting maakte, samen met de universiteit en de plaatselijke milieu-autoriteit, handig gebruik van de strijd van de bewoners tegen verschillende oliemaatschappijen. Die wilden al sinds 2015 naar olie boren in het bosgebied. De universiteit en milieu-autoriteit overtuigden de bewoners om het gebied tot regionaal natuurreservaat te verklaren en zo de oliemaatschappijen de deur te wijzen. “We waren euforisch toen we de oliemaatschappijen zagen vertrekken”, zegt Fabio Londoño, boer en gemeenschapsleider in Galilea.

Maar het natuurpark bleek een paard van Troje: kort na de oprichting ontdekten de bewoners dat de stichting, in samenwerking met de Zwitserse CO₂-handelaar Southpole en een handvol andere partijen, een REDD+-project had opgezet in het tot reservaat verklaarde bosgebied in Galilea.

Eigendoms papieren

De boerenfamilies van Galilea wonen daar sinds halverwege de vorige eeuw. Ze leven van kleinschalige landbouw en veehouderij, de meesten bezitten geen eigendoms papieren van hun grond. De bestaande landtitels in het bos gaan terug tot in de koloniale tijd. In 1960 kende de Colombiaanse overheid 138 duizend hectare land toe aan landloze boeren, maar liet na om dat vast te leggen. Die situatie duurt voort tot op de dag van vandaag.

“We waren euforisch toen we de oliemaatschappijen zagen vertrekken”

Wat de boeren nu niet wisten, is dat ze met het tekenen voor het natuurreservaat het recht op het vastleggen van hun eigendomsrechten kwijtraakten. “Van de ene op de andere dag stonden er borden ‘privé-eigendom van Amé’, en ‘van de universiteit’”, vertelt Londoño. “Het project legaliseert landroof”, zegt Tomás Vergara, onderzoeker van ngo Cealdes, die boerengemeenschappen bijstaat in Colombia. “Om een REDD+-project op te zetten moet je de eigenaar van het land zijn. Maar omdat in Colombia voor veel land geen officiële eigendomsbewijzen bestaan, kunnen bedrijven zich die grond toe-eigenen en vervolgens koolstofkredieten verkopen.”

Bijenkorven en kippenrennen

De boeren voelen zich bedrogen. Door de universiteit, die met hun hulp onderzoek deed naar de biodiversiteit in het Galilea-bos, en door de stichting, die enkele boeren benaderde met projecten voor bijenhouden. Beide partijen vertelden niet dat zowel het onderzoek als de bijenkorven deel uitmaakten van het compensatieproject.

Het project heeft inmiddels ongeveer 2 miljoen kredieten verkocht, onder andere aan Colombiaanse banken, een handvol oliemaatschappijen (waaronder weer Chevron) en het Duitse Siemens. Van die miljoenenwinsten hebben de bewoners van het bos weinig teruggezien. De veertig kippenrennen en de elf baantjes als boswachter (voor een vergoeding van 50 euro per maand) die de stichting nadien aanbood, doen weinig anders dan conflict zaaien binnen de gemeenschappen, zeggen de bewoners.

Volgens Luz Angela Palacios, directrice en een van de oprichters van Amé, zijn het juist de tegenstanders van het project die de gemeenschappen verdelen. “Ze doen niets anders dan haat zaaien. Wij hebben niemand van zijn grond gejaagd, we begunstigen het territorium juist. Het bos is privé-eigendom, wij willen alleen maar de natuur beschermen. Maar wij zijn niet verantwoordelijk voor alle gemeenschappen in de nabijheid van het bos.”

Toch zou in Galilea een REDD+-project de gemeenschappen ten goede kunnen komen. Veel boeren in het verafgelegen gebied leven in armoede, op uren rijden over hobbelige keienwegen van de dichtstbijzijnde stad. “De gemeente zou dit project zelf moeten uitvoeren, zonder een bedrijf van buiten”, zegt boer Londoño, terwijl hij palen in de grond slaat voor een brug. Voor het beheer van het bos dragen de bewoners nog altijd zelf zorg, zonder vergoeding. “Het enige wat dit project doet, is ervoor zorgen dat bepaalde mensen zich verrijken met de natuur.” ■

Samen eten/Mensa Mensa

Eten is meer dan voeding alleen. *Down to Earth* gaat langs bij volkskeukens, buurtkamers en pluktuinen waar gekookt wordt met respect voor de planeet.

Goed eten hoeft geen winst te maken

Bij Mensa Mensa wordt betaalbaar én gezond gekookt door en voor Rotterdammers. “Goed eten zou een basisvoorziening moeten zijn”, vindt chef de mission Floris Visser. “Net als kraanwater.”

TEKST: MICHIEL BUSSINK BEELD: MENSA MENSA

‘Samen koken voor de hele week’ staat er op groene vellen papier op de ramen van de begane grond van De Hillevliet. Het imposante wijkgebouw ligt in Rotterdam-Zuid, stadsdeel Feyenoord. Op gele vellen: ‘Lekker - Smpel - Goedkoop’. In de ruimte van Mensa Mensa legt kok Esther Matze de laatste hand aan de buurtmaaltijd, die

deze vrijdagavond voor het eerst wordt geserveerd. Samen met Floris Visser begon ze hier zo’n jaar geleden deze openbare keuken en kantine. Als eerste gingen ze van start met het Mealprep Café en dat loopt nog steeds heel goed, vertelt Matze.

In het Mealprep Café koken buurtbewoners op maandagochtend en zaterdag-

middag onder begeleiding van een kok maaltijden voor de rest van de week. Voor 15 euro krijgen ze 25 porties mee, om thuis op te warmen. “Ik vind het een heel tof concept. Er komen veel alleenstaanden met kinderen, die niet dagelijks toekomen aan koken”, zegt Matze. “Op deze manier lukt het toch om betaalbaar en gezond te eten.” Op een schoolbord staat het menu van deze week: linzen-lasagna met tofukaas en daslookpesto, palak tofu met rijst, krielaardappel en gegrilde groenten met groene dressing, aubergines met tempehgehakt en tahin-saus, quinoasalade. Het eerste half jaar begeleidde Matze het koken, inmiddels worden daar professionele koks uit de buurt voor ingehuurd.

Basisvoorziening

In het midden van de ruimte, op een lange tafel met fleurig tafelkleed en een grote bos bloemen, liggen brochures ‘Eet je beter’ van het Diabetes Fonds. “Discussies over voedsel gaan vaak over óf gezondheid óf duurzaamheid óf sociale cohesie”, vertelt chef de mission Floris Visser gezeten aan de tafel. “Wij willen die discussies samenbrengen en van voedsel weer een basisvoorziening maken, net als kraanwater. Goed eten is goed voor onze gezondheid, onze planeet en de samenleving. Het is een collectief vraagstuk.” Visser studeerde

sociaal-culturele wetenschappen en werkte eerder als kunstenaar. “Maar ik zat te veel in een bubbel. Ik kan de wereld wel een spiegel voorhouden, maar die draait gewoon door. Met de stichting Public Food, de organisator van Mensa Mensa, wil ik mijn creativiteit meer maatschappelijk inzetten.” Visser deed in 2022 een pilot met een buurtrestaurant in de binnenstad van Almere, in samenwerking met onder andere de gemeente en Wageningen University & Research.

Niet ver van de Subway en KFC serveerden ze met De Volkskantine drie keer per week duurzame maaltijden voor 3, 5 en 8 euro. “Het was heel leerzaam. Je leert dat er veel bij komt kijken om de exploitatie van zo iets rond te krijgen.”

In Rotterdam heeft hij nu een heel team dat binnenkort van start gaat met een publiekscampagne om het pleidooi voor voedsel als basisvoorziening onder de aandacht te brengen. Met plekken als Mensa Mensa wil hij laten zien dat je goed eten kunt loskoppelen van winst maken. Behalve het Mealprep Café, een doordeweekse lunch en buurtmaaltijden, verzorgt Mensa Mensa ook schoolmaaltijden en catering. Dat laatste tegen marktconforme prijzen om met de inkomsten het maatschappelijke deel te financieren, waarvoor ook verschillende subsidies zijn aangeboord.

Er is geen probleem

Als e eerste groepjes vrouwen met kleine kinderen de Mensa Mensa-ruimte komen binnenlopen, worden ze enthousiast omhelsd door Vanessa Umboh. Zij publiceerde eerder het boek *Moeder van 40.000 kinderen*, waarin ze haar strijd tegen armoede in Rotterdam beschrijft. Nu is ze als *community builder* betrokken bij Mensa Mensa. Terwijl de bezoekers bij het buffet de soep opscheppen, vertelt Umboh dat het restaurant – als alles goed gaat – voortaan elke vrijdagavond buurtmaaltijden gaat serveren. “Gecombineerd met leuke dingen zoals een quiz en muziek. Een leuke, laagdrempelige manier om gezond voedsel beschikbaar te maken.”

Aan tafel geniet de 70-jarige Abdel Lateef – “Zo noemen ze me hier, officieel heet ik Latif Ghazlene” – van een plantaardige curry. Alle maaltijden van Mensa Mensa zijn 100 procent plantaardig. “Maar dat schreeuwen we niet van de daken”, vertelt Visser. “Ook in het Mealprep Café koken we volwaardige maaltijden zonder

Mujadara

Een deel van de Mensa Mensa-recepten is terug te vinden op hun website. Zoals bijvoorbeeld deze mujadara met linzen, gele ui, basmatirijst en sojakwarksaus. Bij Mensa Mensa wordt die gemaakt in een oven op stoomstand, maar het kan ook in een pan. Zie: mensa-mensa.nl/recepten

dierlijke producten. Maar het is jouw gerecht, natuurlijk mag je thuis altijd iets toevoegen.” De ingrediënten komen van de biologische groothandel, boeren in de omgeving, de markt en van restpartijen.

Ook Lateef heeft wel eens gekookt in het Mealprep Café: “Heel leuk en gezellig.” Hij woont sinds 9 jaar in de wijk waar hij zich op allerlei manieren voor inzet, onder andere als buurtvader, vertelt Lateef. Hij praat met een nuchtere blik over de gepolariseerde verhoudingen in het land en de stad. “Ik praat met mensen en vraag: wat is precies het probleem? Soms blijkt dat er eigenlijk helemaal geen probleem is. Of er is wel een probleem, en dat gaan we dan samen aanpakken.” ■

ARJAN MULDER

Arjan Mulder is melkveehouder in Vlist, Zuid-Holland. Samen met zijn ouders, met wie hij het bedrijf runt, beschermt hij de weidevogels op hun land.

TEKST: DEWI GIGENGACK BEELD: ROBERT ELSING

“Ik ben op de boerderij opgegroeid. Als kind ging ik met mijn vader het gras maaien en met mijn moeder zocht ik vogelnesten, ze leerden mij goed om te gaan met de natuur. Weidevogels vind ik superleuk. Als ik geen grutto's of Kieviten hoor in het land, is het maar een lege polder. De vogels zorgen voor reuring, daar geniet ik van. De natuur is mijn werk, verantwoordelijkheid, passie én achtertuin.”

Camping

“Elke dag loop ik op het land om te kijken waar nesten zijn en hoe het gras groeit. Ik zet stukken af om nesten te beschermen. Als ik het land natter maak, komen de wormen hoger in de bodem en kan de grutto ze makkelijker pakken. En ik zorg voor verschillende

vegetatiehoogtes. Sommige stukken maai ik niet, andere juist wel om de ideale graslengte te creëren waar kuikens in kunnen bewegen. Door onze inzet zijn er steeds meer weidevogels op ons land. Er leven ook scholeksters, tureluurs en slobbeenden. Het is hier net een camping: als je goed voor vogels zorgt, komen ze elk jaar terug.”

Gruttomelk

“Als boer heb je veel uitdagingen. Dat begint bij het gewas zo te laten groeien dat je goed voert voor de koeien hebt, zodat zij de best mogelijke melk kunnen maken. Maar als je weidevogels wilt beschermen – wat trouwens ook veel tijd kost – verslechtert je grasbestand. Als gras langer groeit, wordt het houtiger en minder voedzaam. Daardoor geven

de koeien minder melk en dalen onze inkomsten. Bovendien moeten de koeien dat gras langer herkauwen, waardoor ze meer methaan uitstoten. Maar hoe hoger de uitstoot van broeikasgassen per liter melk, hoe lager de beloning van de melkfabrieken. Economisch doe ik mezelf dus tekort. De natuurbeheervergoeding die we krijgen, is niet kostendekkend. En ik wil straks wel mijn ouders kunnen uitkopen en de boerderij overnemen. Het frustrert me dat veel mensen de natuur belangrijk vinden, maar in de winkel kiezen voor de goedkoopste melk. Er zijn ook producten waarbij je ziet dat de boer zich inzet voor de natuur. Boeren uit Friesland hebben hun eigen kaas op de markt gebracht. Zoiets wil ik ook: Gruttomelk.” ■

Brieven

Het hele verhaal

Dank voor het mooie, vernieuwde *Down to Earth*. Boeiend van A tot Z en prachtig vormgegeven. Knap stukje werk! Hannah Ritchie legde ziel en zaligheid in haar boek. Ze komt er wat bekaaid af in de commentaren, vind ik. Wie is in staat in één boek het héle verhaal te vertellen? Niemand.

Cora Geljon

Gewist uit de geschiedenis

Dank voor uw blad nr. 82. Mijn reactie op het interessante en mooie interview met Frank Saris wordt ingegeven door mijn functie als medebestuurder van het Verbond Belangenbehartiging Vervolgingsslachtoffers (VBV) en eigen afkomst. Maar ook door een kanttekening van mijn vrouw en VBV-voorzitter Flory Neter. Saris vertelt onder meer over zijn onderzoek naar Van Tienhoven. Interessant is dat in het interview ook andere aspecten van de Jodenvervolging (niet ongebruikelijk in de meidagen) aandacht krijgen waarbij het altijd sluimerende antisemitisme wordt gememoreerd. Een niet genoemd aspect

in dit interview (mogelijk wel in Saris' biografie) is de reden waarom wél Jac. P. Thijssse wordt genoemd als dé grondlegger van Natuurmonumenten maar niet zijn evenknie en collega Eli Heimans (1861-1914). Die werd wegens zijn 'Joodzijn' (lees: altijd latent aanwezig antisemitisme) gewist uit de historie. Helaas worden in de annalen vaker mensen, zoals ook deze bevlogen Eli Heimans, wegens 'Joodzijn' onder het tapijt geveegd.

Eddy Neter

Noot van de redactie: Eli Heimans wordt in Saris' biografie alsook in eerder werk van hem wel genoemd.

Marronjongeren

Het artikel over goudwinning in Suriname (DtE82) is gebaseerd op onderzoek van de Radboud Universiteit naar de positie van Marronjongeren. De onderzoekers hebben natuurlijk het recht om voor die focus te kiezen, maar ik vond het jammer dat twee essentiële aspecten vrijwel geheel ontbraken. 1: de vernietiging van tropische ecosystemen, ook door kleine goudzoekers. 2: de nog meer ondergeschikte en rechteloze positie van de inheemse bewoners. Het artikel beperkt zich tot de stereotype tegenstelling tussen zwarte onderklasse en grote, ook Chinese, multinationals. Laten we niet vergeten dat Ronnie Brunswijk, een van de leiders van de Marrons, tevens vicepresident van Suriname is en grote belangen heeft in de goudwinning én – naar het schijnt – de cocaïnehandel.

Rob Glastra

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: Postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Bijlo's lijstje

Vestigingsklimaat

“Als jullie niet doen wat we zeggen, gaan we weg hoor!” Het vestigingsklimaat is hier behoorlijk beroerd, zeggen de CEO's van grote bedrijven. Vincent Bijlo zet ze op een rijtje.

- 1 Baggeraar Boskalis dreigt met verkassen naar Abu Dhabi, nou, doe!
- 2 Aegon is 'op papier' naar Bermuda verhuisd. Daar horen we dus nooit meer wat van, de driehoek kennende. Zou Aegon daartegen verzekerd zijn?
- 3 Shell is naar het Verenigd Koninkrijk vertrokken, maar is vergeten de uitlaatgassen mee te nemen.
- 4 Anderen denken erover om zich te vestigen in belastingparadijzen als de Filistijnen en de Gallemezen.
- 5 Heineken twijfelt, een woordvoerder laat weten: “Het glas is halfvol.” Uiteraard, dan moet je bijschenken en daar verdient Heineken weer aan.

Bijlo geeft de overblijvers graag tips.

- 1 Je kunt hier toch nog steeds gewoon lekker weinig belasting betalen?
- 2 Met belastingen is het net als met moeilijke ethische vragen: je ontwijkt ze, je ontduikt ze niet. Ja, dat mag, van de wet, die is speciaal gemaakt voor rijke mensen die nog rijker willen worden. Leuker kunnen ze het wel maken, althans, voor bedrijven.
- 4 Doe net als chemieconcern OCI. Zet je reserves om in aandelenkapitaal en betaal dat dan belastingvrij uit aan je aandeelhouders, dividendbelasting betalen, nergens voor nodig.
- 5 Dieren hoor je nooit klagen over het vestigingsklimaat hier, die sterven gewoon uit.

DENK JE NA OVER JE TESTAMENT?

FOTO: MARTEN VAN DIJL

**Weten jouw dierbaren waar je belangrijke
papieren liggen als je er niet meer bent?
En wat precies je wensen zijn?**

HET PERSOONLIJK DOSSIER HELPT

Ik help je graag om wat moeilijk lijkt,
een stukje gemakkelijker te maken.
Het geeft een rustig gevoel te weten dat
alles goed geregeld is.

Vraag direct het persoonlijk dossier
of onze brochure over nalaten aan.
Scan daarvoor de QR-code
of ga naar milieudefensie.nl/nalaten.

Wil je graag meer uitleg over het belang van een persoonlijk dossier?

Of heb je vragen over het
opstellen van een testament?
Maak vrijblijvend een afspraak.
Of bel tijdens het spreekuur
op vrijdagen tussen 10 en 11 uur.

Neem contact op met
Esther Martens:
T 020 5507 424
esther.martens@milieudefensie.nl

